

TARTU ÜLIKOOL

Pärnu Kolledž

Sotsiaaltöö korralduse osakond

Liina Lelov

**KODUTUST PÕHJUSTAVAD SOTSIAALSED  
FAKTORID – PÄRNU KODUTUTE  
VARJUPAIGA NÄITEL**

Lõputöö

Juhendaja: lektor Valter Parve

Pärnu 2013

## SISUKORD

|                                                                                                               |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Sissejuhatus .....                                                                                            | 3  |
| 1. Teoreetiline ülevaade kodutuse põhjustest ja toimetulekustrateegiatest.....                                | 6  |
| 1.1. Sotsiaalsete probleemide teoreetilised alused ja seletusteooriad .....                                   | 6  |
| 1.2. Kodutus sotsiaalse probleemina .....                                                                     | 7  |
| 1.3. Koduta inimeste hoolekanne .....                                                                         | 14 |
| 1.3.1. Kodutute hoolekanne Pärnus.....                                                                        | 15 |
| 1.4. Sotsiaalhoolekande kujunemise teoreetilisi käsitlusi .....                                               | 17 |
| 1.4.1. Sotsiaalhoolekande korraldus Eestis .....                                                              | 19 |
| 1.4.2. Sotsiaalteenuste vajadus ja kasutamine .....                                                           | 24 |
| 1.5. Vaesus kui sotsiaalne probleem .....                                                                     | 26 |
| 1.5.1. Vaesuse määratlemisvõimalused .....                                                                    | 28 |
| 1.5.2. Vaesuse põhjused .....                                                                                 | 30 |
| 2. Uurimus kodutust põhjustavate sotsiaalsete faktorite kohta Pärnu linna kodutute<br>varjupaiga näitel ..... | 32 |
| 2.1. Probleemi olemus, uurimiseesmärk ja –küsimused .....                                                     | 32 |
| 2.2. Uurimuse läbiviimine, meetod ja valim .....                                                              | 33 |
| 2.3. Uurimistulemuste analüüs.....                                                                            | 36 |
| 2.4. Arutelu, järeldused ja ettepanekud .....                                                                 | 57 |
| Kokkuvõte .....                                                                                               | 63 |
| Lisa 1. Intervjuu küsimustik Pärnu kodutute varjupaiga klientidele.....                                       | 69 |
| Zusammenfassung.....                                                                                          | 72 |

## SISSEJUHATUS

Käesoleva lõputöö teemaks on „Kodutust põhjustavad sotsiaalsed faktorid – Pärnu kodutute varjupaiga näitel. Ühiskonnas on toimunud mitmed muutused, mille tulemusena võib kodutust pidada ühiskonnamuutuste üheks väljenduseks, mille alla saame arvata kuritegevuse kasvu, suurenenud lahutuste arvu, mille tulemusena purunevad perekonnad, nõrgenenud on inimestevahelised sotsiaalsed sidemed, samuti usk ühiskonda, et midagi võiks ja saaks paremaks muutuda.

Kodutus nähtusena on viimaste aastate jooksul muutunud palju mitmetahulisemaks. Kodutusega kaasnevad tihti mitmed sotsiaalsed probleemid, mis ei mõjuta ainult selles olukorras viibivaid isikuid vaid kogu ühiskonda tervikuna.

Kodututele ja kodutuse temaatikale on Eestis hakatud rohkemal või vähemal määral tähelepanu pöörama. Oma uurimustöodes on kodutust käsitlenud Tartus Hallik (2001), Linnas (2003), Narvas Sergejev ja Jakovleva (1998), Prohhorenkov (2003). Kodutuse temaatikal on veel arutlenud Kõre (2003, 2006) ja Paavel (1999, 2004). Vähem kajastust on leidnud kodutute teema Pärnus, Lelov (2003) ja Kõrvemaa (2008). Lelovi uurimuses oli välja toodud kodututele pakutavad sotsiaalteenused Pärnu linnas ja Kõrvemaa käsitles kodutute alkoholisõltlaste sotsiaalmaja vajaduse testimist Pärnu linnas Kaldapealse kodu näitel. Käesolevat lõputööd võiks lugeda nende kahe eelkäiaks vaatamata hilisemale koostamisele, kuna igapäevasesse linnapilti ja varjupaikadesse lisandub järjest rohkem antud probleemiga inimesi aitab käesolev töö süveneda põhjustesse miks ja kuidas jõutakse sellise keerulise allakäigutrepini.

Diplomandi ajendas käesoleval teemal kirjutama vabatahtlik tegevus kodutute varjupaiga klientidega ja positiivsed kogemused praktikal. Kokkupuude klientuuriga tekitas töö autoris huvi, miks ja kuidas on sellisesse olukorda satunud ja millised oleksid

võimalused sellest väljapääsemiseks. Sellest lähtuvalt on käesoleva töö **eesmärgiks** kvalitatiivse uuringuga välja selgitada nii ühiskonnast kui indiviidist lähtuvaid sotsiaalseid faktoreid, mis on viinud inimesed sotsiaalselt tõrjutud olukorrani. Töö autor leiab, et lõputööst oleks kasu sotsiaaltöötajatele märkamaks ja tundmaks ära ohtusid, mis võivad põhjustada kliendi kodutuks jäämise. Lisaks oleks tööst abi kõigile kes sooviksid teada saada mis on üldine kodutuse fenomen. Lähtuvalt eesmärgist püstitas töö autor järgnevad uurimisülesanded:

- Anda ülevaade kodutusest ja kodutute hoolekande korraldusest Eestis.
- Anda ülevaade kodututele pakutavatest sotsiaalsestest ja –toetustest ja nende vajadusest.
- Anda ülevaade sotsiaalhoolekande kujunemisest ajaloos, Eestis ja kodutute hoolekande kujunemisest Pärnus.
- Anda ülevaade vaesusest, selle mõõtmisest ja põhjustest.
- Planeerida ja läbi viia uurimus teemal „Kodutust põhjustavad sotsiaalsed faktorid – Pärnu kodutute varjupaiga näitel.
- Analüüsida uurimistulemusi.
- Selgitada välja kodutust põhjustavad sotsiaalsed faktorid.
- Teha uurimuse baasil ettepanekuid.

Lõputöö koosneb kahest peatükist, mis omakorda on jagatud alapeatükkideks. Töö esimene osa annab teoreetilise ülevaate kodutuse põhjustest ja toimetulekustrateegiatest, käsitleb hoolekannet Eestis ja kodutute hoolekannet Pärnus, aitab mõista vaesuse kui sotsiaalse probleemi olemust. Lõputöö teine osa tutvustab uurimise läbiviimist ja valimit, sisaldab arutelu kus diskuteeritakse peamiste uurimusest tulenevate järelduste üle.

Töös kasutatud kirjanduse loetelus on 45 viidatud allikat. Teoreetilise osa koostamisel on kasutatud Eesti Vabariigi seadusi, internetis kättesaadavaid andmefaili ja teoreetilisi trükiseid. Lõputöös on esitatud andmeid ühes tabelis, lisadena on esitatud poolstruktureeritud e. temaatiliste süvaintervjuude küsimused (üks lisa). Töö vormistamisel juhendatakse TÜ Pärnu kolledži metoodilisest juhendist „Üliõpilaste kirjalikud tööd“ mis on välja antud Pärnus 2012.

Diplomand tänab oma juhendajat Valter Parvet, Pärnu kodutute varjupaiga juhatajat, kõiki intervjuudes osalenuid, oma perekonda ning kõiki teisi, kes aitasid kaasa käesoleva diplomitöö valmimisele.

**Töös kasutatavad lühendid:**

SHS – sotsiaalhoolekande seadus

RT – Riigi Teataja

KOV – kohalik omavalitsus

MTÜ – mittetulundus ühing

EV – Eesti Vabariik

# **1. TEOREETILINE ÜLEVADE KODUTUSE PÕHJUSTEST JA TOIMETULEKUSTRATEEGIADEST**

## **1. 1. Sotsiaalsete probleemide teoreetilised alused ja seletusteooriad**

Terminit „sotsiaalne“ võib pidada väga mitmetähenduslikuks – tavaliselt peetakse seda indiviidi omaduseks. Sotsiaalpoliitikas haakub termin „sotsiaalne“ väärtussüsteemidega. Sotsiaalpsühholoogias nimetatakse sotsiaalseks igasugust inimeste vastastikkust mõju, olenemata tasandist. Nii nagu terminil „sotsiaalne“ on erinevaid tõlgendamisvõimalusi on ka sotsiaalsetel probleemidel mitmeid definitsioone. Nendena käsitletakse ressursinappust (Schilling 1997, viidatud Linnas 2003:8 vahendusel), samuti soovimatut olukorda, mis puudutab suuremat hulka inimesi ning mille suhtes arvatakse suutvat midagi ära teha kollektiivse (ühiskondliku) tegevuse kaudu. Sotsiaalsest probleemist räägitakse sekkumisvajaduse ilmnedes. (Mäntysaari 1993: 32). Üldiselt defineeritakse mingit olukorda sotsiaalse probleemina alles siis, kui on täidetud teatud tingimused, tegemist ei tohi olla inimeste vahelise nn. erakonfliktiga, vaid see peab olema avalik probleem. (Schilling 1997: 258, viidatud Leino 2003 vahendusel)

Sotsiaalseid probleeme tervikuna iseloomustab pidev muutumine: ühest ja samast nähtusest räägitakse eri aegadel erineva intensiivsusega, st eri aegadel peetakse probleemseks erinevaid ilminguid. Seejuures rõhutatakse spetsialistide rolli: kui mingi sotsiaalne probleem institutsionaliseerutakse, on sellele antud nõ. ametliku probleemi staatus. (Leino 2003 :4)

Termin „sotsiaalne probleem“ viitab oletatavatele sotsiaalsetele tingimustele, protsessidele, ühiskonnakorralduse aspektidele või hoiakutele, mida peetakse mittesoovitavaks, negatiivseks, või mille kohta arvatakse, et nad ähvardavad selliseid

väärtusi või huve, nagu sotsiaalne sidusus, seaduslik kord, moraal, sotsiaalsete institutsioonide stabiilsus, jõukus või inimeste vabadus. (Lagerspetz 2002)

Sotsiaalseid probleeme, mille hulka kuulub ka kodutus, on püütud seletada mitmeti. Eristatakse objektiivseid ja kultuurikontekstist tulenevaid, majandusliku toimetuleku ja suhtega haakuvaid probleeme. (Tulva 1994: 19). **Kõige laiemalt võib need jagada kaheks:** mikro- ning makrotasandi seletusteooriateks. **Mikrotasandi** teooriad näevad sotsiaalseid probleeme üksikisiku teatavatest karakteristikutest tulenevatena. **Makrotasandi** teooriate kohaselt aga peituvad sotsiaalsete probleemide põhjused ühiskonnas ning selle toimemehhanismides. (Spector & Kituse 1987, viidatud Linnas 2003: 8 vahendusel)

Mikrotasandil põhinevatest sotsiaalsete probleemide seletusteooriatest võiks välja tuua uusklassikalise majandusteooria, mille kohaselt sotsiaalsete probleemide põhjused ei peitu mitte majandussüsteemides, vaid üksikisikute vastutustundetuses ning oskamatus käitumises. Kultuurilised teooriad näevad vaesuses ja teistes sotsiaalsetes probleemides teatud pärandit, mis seletab miks on äärmiselt suhteliselt tajutud deprivatsioonil kalduvus päranduda vanematelt lastele ning sealt edasi nende järglastele. Selle tagajärjel kujuneb välja nn vaesuskultuur oma väärtuste, reeglite ja tavadega, mille osaks on ka nn „kodutuskultuur“. (Hallik 2001)

Eelpooltoodust võib tõdeda, et sotsiaalprobleemid varieeruvad sõltuvalt sellest, millisel tasandil neid vaadeldakse.

## 1.2. Kodutus sotsiaalse probleemina

Kodutus on väga problemaatiline ja keeruline nähtus, mida ei saagi ühtselt defineerida. Vaatamata sellele, kuidas seda nähtust määratletakse on see kindlasti väljakutseks inimestele kes antud kontingendiga töötavad.

**Kodutu ja kodutu mõiste määratlus.** Kodutus on jätkuvalt probleemiks kogu Euroopas ning kodutu elanikkonnarühma iseloom on muutumas. Kodutu stereotüübiks peetakse valgenahalist keskealist meest, kes magab kuskil karmides tingimustes. Ent selliste isikute hulgas on järjest suurem hulk nooremaid inimesi, naisi, pere purunemise ohvreid, sisserändajaid ja varjupaigataotlejaid. Kodutus mõjub negatiivselt nii isikule

endale kui ka ühiskonnale. Enamikes riikides puudub kodutuse ja kodutute ametlik määratlus, nii ka Eestis. Sotsiaaltöö praktikud peavad kõige õigemaks järgmist definitsiooni: kodutu on inimene, kellel puudub isiklik või üüritud eluase või alalised majutustingimused ning kes on suunatud ajutisele alternatiiveluasemele või ööbib väljas. Sellistel tingimustel sobivad siia tänavakodutud kes vajavad öömaja –ja varjupaigateenust kui ka sotsiaalmajutusüksustes viibivad ja selle teenuseid kasutavad isikud. (Eamets 2010: 24 )

Sotsiaaltöötajate hinnangul on kodutute arv Eestis 3000-3500 inimest (Eesti eluasemevaldkonna...). Info kodutuse kohta esineb ametlikus statistikas eri sihtgruppide alla peidetult –pensionäride, töötute, üürivõlglaste, vanglast vabanenute, kriminaalhooldusaluste, aga ka haigete ja erakorralise meditsiini asutuste patsientide, kinnipidamiskohtades viibijate, kohalikust omavalitsusest toetust saavate, ühekordset toetust saavate ja veel paljude muude statistikat võimaldavate gruppide loeteluna. (Eamets 2010: 24)

Kodutute tekkimise peamiseks põhjusteks edukate majandusreformide ajal 90-ndatel olid struktuurimuutused majanduses - erastatud ettevõtted restruktureerusid ümber, inimesed koondati, ettevõtete juurde kuulunud korterelamud anti erakätesse. Nii kaotas igati terve ja tegus põlvkond oma leiva ja kodu, kuna majanduses nii vajalike reformide kõrval polnud sotsiaalvaldkond tekkinud sotsiaalse kriisi tagajärgedega tegelemiseks veel valmis ja tagajärgede leevendamisega tegeleti puudulikult. (Vändre 2013: 1)

Eksisteerib ka nn „varjatud kodutuse“ mõiste. See hõlmab isikuid, kes ei ela varjupaikades, ega ka tänavatel, st ei ole „nähtavad“. Varjatud kodutud elavad illegaalselt või ajutisel elamispinnal (nt tuttavate juures). Ligikaudu pool nendest on isikud, kes on vabanenud mingist institutsioonist ning seejärel pole kuhugi elama asuda. Peamiselt on nendeks institutsioonideks psühhiaatriaiglad, raviasutused, kinnipidamisasutused, hooldusmajad ja rehabilitatsioonikeskused. Kärkkäinen (1996) on oma uurimustöös välja toonud, et varjatud kodutuse probleem on eriti terav Soomes, kus suurema osa varjatud kodutusest moodustavad noored, kes ei soovi kasutada varjupaikade teenuseid, vaid leiavad ajutist peavarju sugulaste või sõprade juures.



Paavel (2003) on oma käsiraamatus „Koduta inimeste hoolekanne Eestis“ märkinud, et eluasemega kindlustatuse ja sellega seotud probleemide käsitlemisel võib võtmemomentidena välja tuua ennekõike omandisuhted ja kohustused. Nende alusel on inimesed võimalik paigutada neljast grupist (staatusest) moodustuvale kontinumile: (Paavel 2003: 12-13)

Esimesse gruppi kuuluvateks –koduga –võiks lugeda kõik inimesed, kelle kindlustatus eluasemega ei ole sõltuvuses praktiliselt mitte millestki. Need on inimesed, kes on isiklikus kasutuses oleva eluaseme omanikud ega oma sellega seondvalt mingeid (olulisi) varalisi kohustusi. (*Ibid.*: 12-13)

Teise gruppi –pigem koduga –kuuluvatena võiks käsitleda inimesi, kelle kindlustatus eluasemega sõltub ennekõike nende regulaarsetest sissetulekutest ja sissetulekute dünaamikast. Sellisesse gruppi võib kuuluda kaks gruppi inimesi: (*Ibid.*: 12-13)

- Inimesed, kes on isiklikus kasutuses oleva eluaseme omanikud, kuid omavad sellega seondvalt teatud varalisi kohustusi (laen, maksuvõlgnevus), mille täitmine on reaalne;
- Inimesed, kes ei ole isiklikus kasutuses oleva eluaseme omanikud, kuid on eluasemega seotud kulude katmiseks materiaalselt piisavalt kindlustatud.

Kolmas grupp –pigem koduta –on põhimõtteliselt analoogne teisega, st sellesse kuuluvad inimesed, kelle kindlustatus eluasemega sõltub ennekõike nende regulaarsetest sissetulekutest. Erinevus teistest on aga ennekõike selles, et eluasemega seotud kohustuste täitmine on vähetõenäoline. Need on: (*Ibid.*: 13-13)

- Inimesed, kes on isiklikus kasutuses oleva eluaseme omanikud, kuid omavad sellega seoses teatud (olulisi) varalisi kohustusi (laen, maksuvõlgnevus), mille täitmine on kujunemas ebareaalseks;
- Inimesed, kes ei ole isiklikus kasutuses oleva eluaseme omanikud ja on eluasemega seotud kulude katmisel pidevalt materiaalses raskustes.

Neljanda grupi –koduta –määratlemise üle on üsna palju diskuteeritud ja pakutud erinevaid (peamiselt imporditud) formuleeringuid. Käesoleva töö autor on seisukohal, et sellesse gruppi kuuluvateks võib lugeda inimesi, kellel ei ole mingit legaalselt suhet ühegi elamispinnana kvalifitseeritava hoone, ruumi või nende osaga. (*Ibid.*: 12-13)

Kuigi mistahes analoogse iseloomuga kontiinum on dünaamiline, on taasiseseisvumisjärgses Eestis inimeste eluasemega kindlustatuse võtmestaatuseks muutunud kaks keskmist: pigem koduga ja pigem koduta. Nii vasak –kui paremäärmusesse klassifitseerivad inimesed (vastavalt koduga ja koduta) võivad olla suhteliselt rahulikud. (Paavel 2004: 109)

Konkreetselt tähendab see, et näiteks inimese paigutamine „pigem koduga“ staatusest „pigem koduta“ saatusesse ja sealt juba „koduta“ staatusesse võib tänapäeva Eestis toimuda uskumatult kiiresti, kusjuures sageli ei pruugi selle liikumise mõjutamine olla üldse konkreetse inimese, kohaliku omavalitsuse ja/või isegi Eesti Vabariigi võimuses. (Paavel 2004: 109)

Kaks teist eluasemega kindlustatuse seisukohalt olulist momenti on eluaseme asukoht ja selle kindlustatus. Eluaseme territoriaalne paiknemine on käsitletav ennekõike olulise ohufaktorina, mis võib mõjutada inimese staatuse nihkumist kontiinumi ühe või teise otsa suunas. Ennekõike on see seotud tööturu olukorra, võimaliku tööhõive ja/või töökoha kaotamisest tingitud maksevõime vähenemisega. Inimese omandis oleva, aga ka kasutatava eluruumi kindlustatusel on põhijoontes samaväärne tähendus, kuid võib öelda, et kindlustuse puudumine on oma olemuselt ohtlikum kui territoriaalne paiknemine, sest uue elamispinna ning elamiseks vajalike olmevahendite jms saamine on nende kaotuse korral reeglina märksa komplitseeritum (ja kulukam), kui uue töökoha leidmine. (Paavel 2004: 109)

**Kodutuse põhjused.** Kodutuse põhjuste selgitamisel on Eestis kasutusel erinevad seisukohad. Liberaalse maailmavaate mõjutusel on meie poliitikute seas väga levinud vaesuskultuuri teooria (*poverty as the culture*) ja kodutuskultuuri teooria (*homelessness as the culture*). Mujal Euroopas on kõige aktsepteeritavam kodutust selgitava teooriana, nn. marginaliseerumise teooria, mis jaotab selle põhjused kahte suurde rühma: 1) indiviidist lähtuvad põhjused ja 2) struktuursed, ühiskondlike ressursside jaotamisega seotud põhjused. (Swärd 1999 viidatud Kõre 2003 vahendusel). Sõltuvalt domineerivatest hoiakutest tõstetakse esile kas indiviidist lähtuvaid probleeme või individuaalseid tegureid seostatuna struktuuriliste teguritega.

Johnson ja Cnaan (1995) on liigendanud kodutuse põhjuseid indiviidist tulenevateks (raske vaimne haigus, aine kuritarvitamine, abikaasa väärkohtlemine, kriminaalsed kalduvused, pikaajalisest vangistusest vabanemine, sõjaväega seotud traumaatiline stress, väärkohtlemine lapsepõlves) ja struktuurilisteks e. ühiskonnast tulenevateks (töötus, kasvavad eluasemekulud, nõrk sotsiaalkaitse süsteem, sotsiaaltoetuste vähenev väärtus).

Kõrvemaa (2008) on oma diplomitöös kirjutanud alkoholi toimest ja sellest, et alkoholi kasutamisega seoses tuleb arvestada potentsiaalse kahjuga indiviidi tervisele, populatsioonile ja ühiskonnale, potentsiaalse sõltuvust tekitava toimega tarbijale; alkoholi lühiaegse ja pikaajalise toimega; kultuuriliste traditsioonidega alkoholi tarbimisel ning individuaalse eripäraga alkoholi toimes. Alkoholi liigtarbimine stimuleerib kõigi kolme olulisima surmapõhjuse teket ja arengut: südameveresoontõrked; pahaloolumulised kasvajakasvud; traumad ja mürgistused.

Siinkohal saab väita, et alkoholi kuritarvitamine on väga oluliseks indikaatoriks kodutusse sattumisel ja takistavaks faktoriks sellest olukorrast väljumisel.

Sotsiaaltöötajad nimetavad kodutuse põhjustena pigem struktuurilisi kui individuaalseid tegureid.

Tüüpilised kodutuks jäämiseni viivad sündmuste ahelad on Eesti sotsiaaltöötajate hinnangul järgmised: (Kõre 2003: 15)

1. Töötus - alkoholi kuritarvitamine - üürivõlad - väljatõstmine või korteri müük;
2. Töötus - alkoholi kuritarvitamine - perekonna lagunemine või kooselu lõppemine - eluaseme kaotus;
3. Kinnipidamiskohast vabanemine - võimetus leida tööd - võimetus üürida eraturul eluaset sissetulekute puudumise ja sotsiaalse tausta tõttu;
4. Narkomaania - perekonnast väljaheitmine - eluaseme kaotus;
5. Ränne töökohaleidmiseks linna - püsiva töö mitteleidmine – ebapüsiv eluase või kodutus;
6. Omavoliline eluruumi kasutamine - omaniku (k.a omavalitsuse) rangem kontroll eluruumide üle - varjupaika sattumine.

Linnas (2003) on oma bakalaureuse töös kirjeldanud Rootsi autori Swärdi poolt tehtud kokkuvõtet, kus on välja toodud viis erinevat tasandit, millede asetleidvad sündmused võivad kodutust põhjustada ja/või soodustada. Nendeks on:

1. *Strukturaalsed faktorid*. Muutused riigi majanduselus ja sotsiaalisfääri reorganiseerimine, tööpuudus, muutused eluasemepoliitikas, suurenev elamispinnalt väljatõstmiste arv. Kaudselt ka „kõdulinnaosade“ olemasolu, kus valitseb tolerantne hõlbiva käitumise suhtes ning majade amortisatsiooni tõttu esineb suurem oht tänavale jääda.
2. *Inimrühm, kellel on oht jääda kodutuks*. Siia kuuluvad need inimesed, kes on vaesed, elatuvad sotsiaalse või riiklikest toetustest, eluasemeolud on ebakindlad jmt.
3. *Vallandavad faktorid*. Sellesse kategooriasse kuuluvad üksikisikute elus asetleidvad ebasoodsad sündmused, probleemid, muutunud tingimused või suhted nagu näiteks abielulahutus, perevägivald, psüühiline haigestumine, sõltuvusainete tarbimine, kuhjuv deprivatsioon nagu psühhiaatrilise ravi kättesaamatus ja teised individuaalsed faktorid.
4. *Kodutusest väljumist takistavad faktorid*. Ühiskonnapoolne stigmatiseerimine, ametnike poolne isikute jagamine abi vajajateks ja mittevajajateks, „kodutuse“ kultuuri omaksvõtt jmt.
5. *Kodutusse kaevumine*. Füüsiline ja moraalne laostumine.

Siinkohal võib tõdeda, et kodutust põhjustavate individuaalsete tegurite mõju on Eestis tugevalt mõjutatud struktuursete teguritega, nagu: eluasemepoliitika üliliberaalsus, tööhõivepoliitika passiivsus, puudujäägid sotsiaalkindlustuse –ja abi süsteemis, erivajadustega inimeste (vanglast vabanenud, vaimse puudega jt.) rehabiliteerimise puudulikkus. (Sergejev, Jakovleva 1998 viidatud Kõre 2003 vahendusel)

Eestis põhjustab suhteliselt suure kodutuks jäämise riskis elavate inimeste arvu nõrk sotsiaalkaitse süsteem. Kodututega tegelevatel spetsialistidel on hea ülevaade varjupaikades peatuvatest inimestest. Varjupaika kasutavate inimeste arvu püsiva suurenemise põhjal, järeldavad eksperdid, et kodutute arv kasvab. Kõikides suuremates linnades on külmaperioodil kohtade nappus. Paraku on varjupaik vaid üks paljudest

kohtadest, mida kodutud ööbimiskohana kasutavad. Kus täpselt viibitakse, sotsiaaltöötajad ei tea, sest „asustuspilt“ muutub kiiresti. (Kõre 2003: 15)

Töö autor tõi eelnevalt välja, et põhjuseks miks teatud rühm inimesi pikaks ajaks kodutuks jääb, on kodutute kategoriseerimine ja stigmatiseerimine ametivõimude, sotsiaaltöötajate, varjupaikade töötajate ja teiste kodutute isikute poolt. Swärd (1999, viidatud Linnas 2003: 15 vahendusel) väidab, et avaliku sektori ja varjupaiga töötajate seas on levinud (teadlik või alateadlik) kategoriseering, mille alusel liigitatakse kodutud kaheks. Ühed neist on süütu ohvrid, kes väärivad ja vajavad kiiret abi, teised arvatakse olema ise vastutavad tekkinud olukorra ees, ning ei vääri kõrvalist abi. Esimesse gruppi kuuluvad naised, kes on põgenenud koduse vägivalla eest ning lastega perekonnad. Teise grupi moodustavad nn „lootusetud juhtumid“ – nt narkomaanid ja alkohoolikud – kes keelduvad allumast kohalike võimude nõudmistele ning kasutavad minimaalset abi vaid ellujäämiseks. Siin eristataksegi neid, kes võtavad vastutuse oma olukorra eest endale ja neid, kes seda ei tee. Abi saavad need, kelle puhul ametivõimud tajuvad valmisolekut koostööks. Sellest tulenevalt esineb sageli juhtumeid, kus avaliku sektori abi on suunatud nn „süütute“ gruppide.

On olemas eri tüüpi haavatavuse tegureid, millega tuleks tegeleda, et kodutust ära hoida ja kodutute probleeme lahendada: (Swärd 1999)

- Struktuurilised tegurid: majanduslik olukord, sisseränne, kodakondsus, kinnisvaraturu areng;
- institutsioonilised tegurid: peamised sotsiaalteenused, toetuste jagamise süsteem, institutsioonilised menetlused;
- inimsuhetega seotud tegurid: perekonnaseis, peresuhted (nt lahutus);
- isiklikud tegurid: puue, haridus, sõltuvus, vanus, sisserännanute olukord;
- diskrimineerimine ja/või õigusliku seisundi puudumine: võib puudutada eelkõige sisserännanuid ja teatud etnilisi vähemusi.

Kodutus on üha enam levinud kõikjal maailmas. Viimaste aastate jooksul on see muutunud teravaks ja mitmekülgsemaks probleemiks. Kodutute integreerimine on raske ja keeruline protsess. Eluaseme puudumine võib inimese viia allakäigu trepini, diskrimineerimiseni mis põhineb sotsiaalsel kuuluvusel, aga ka isiku surmani.

### 1.3. Koduta inimeste hoolekanne

Eestil ei ole eluasemega kindlustamise ja koduta inimestele teenuste osutamise valdkonnas võimalik otseselt ja üheselt üle võtta teiste analoogses kliimavööndis olevate riikide kogemusi, sest elanikkonna eluasemega kindlustamise valdkond on lisaks paljule muule oluliselt seotud näiteks järgmiste teguritega: riigi majandus –ja rahandus poliitika ning selle varasem praktika; kogu sotsiaalkaitse süsteem kui tervik; riigi eluasemepoliitika; kultuur. (Paavel 2004: 110)

Tõdeda tuleb sedagi, et kodutust 100%-liselt ära hoida ei ole võimalik isegi nõ. ideaalses ühiskonnas. Küll aga on eluasemeprobleemidega, sh koduta inimestele võimalik välja arendada neid toetavaid teenuste süsteeme ja/või tugistruktuure, mille oma sisuliselt orientatsioonilt võiks jagada kahte rühma: preventiivse iseloomuga teenused ja/või tegevused, mis on suunatud eluaset veel omavate inimeste toetamisele ja resotsialiseeriva iseloomuga teenused ja/või tegevused, mis on suunatud ennekõike koduta inimeste tagasitoomisele ühiskonda. (Paavel 2004: 110)

Mõlemad tegevused on võrdselt olulised, samaväärselt oluline on, et teenuste süsteem hõlmaks kogu vabariiki ja toimuks koordineeritult. Preventiivse iseloomuga tegevuste süsteemi väljaarendamine on omaette teema, vajalike tegevustena võiks siinkohal markerida ennekõike kolme: (*Ibid.*: 110)

- Eluasemetoetuste süsteemi kujundamine –teatud eluasemetoetuste süsteem (näiteks selgesti defineeritud sihtgruppide alusel) on Eesti tingimustes ilmselt mõõdapääsmatu;
- Eluasemega seotud kulutuste hüvitamise probleemidest võimalikult varajase teavitamise süsteemi kujundamine –üheks peamiseks suurte üürivõlgade tekke põhjuseks on asjaolu, et teave inimeste eluasemega seotud makseraskustest jõuab sotsiaaltöötajani liiga hilja;
- Võlanõustamise teenuse väljaarendamine –ka suhteliselt suurte võlgnevuste likvideerimisega on asjatundliku abiga võimalik toime tulla.

Sotsiaalne tõrjutus tähendab inimkapitali kaotust, samuti on see oht meie kõigi turvalisusele, soodustades kuritegevust, mille ohjeldamine nõuab omakorda raha. Mida enam on toimetulekuraskustes inimesi, seda kulukamaks läheb nende aitamine.

Tõrjutust ja kodutust täielikult ära hoida pole võimalik, isegi ideaalses ühiskonnas, seega tuleb välja töötada ja rakendada neid inimesi toetavate teenuste süsteem. Hoolekandes tuleb väga selgelt otsustada, millises vormis ja mahus on ressursid kättesaadavad, kelle vajaduses on suuremad ja kellele abi suunata. (Põldemaa 2010: 22)

Tegelikkuses tuleb tõdeda, et väheste ressursside olemasolu paneb kohalikud omavalitsused raha ümber jaotama selliselt, et eelistatakse pigem teisi sihtgruppe kui seda on kodutud. Kodutud ja toimetulekuraskustega inimesed ei kuulu just hoolekande seisukohalt lemmikabivajajate gruppi. Tihti valitsevad väärad arusaamad, et need inimesed on ise oma olukorras süüdi. Leitakse, et nad on koormaks ühiskonnale ja keegi ei soovi nendega tegeleda ja nende probleemidele ei pöörata piisavalt tähelepanu.

### **1.3.1. Kodutute hoolekanne Pärnus**

Pärnu Linnavalitsuse kodutute hoolekande ja toetuste peaspetsialist Raul Kivi on Pärnu Postimehe (2002) ajaleheartiklis välja toonud kodutute varjupaiga kujunemise läbi ajaloo:

1996 aastal asus kodutute varjupaik aadressil Vahe 17. Varjupaigas leidis aasta jooksul peavarju 22 inimest. Varjupaigas ei olnud ülevaadet kõigist teenuse vajajatest ning kasutajatest kuna puudus otseselt varjupaigaga tegelev töötaja. (Kann 2002)

Aastast 1999 kuni 2002 on täiskasvanute varjupaiga teenuste saajate arv pidevalt kasvanud. Kui 1999 aasta jaanuaris oli Pärnu Linnavalitsuse sotsiaalosakonna andmetel abivajajate arv keskmiselt 18 inimest igal öösel, siis 2002 aasta detsembriks oli see kasvanud 30 inimeseni.

1998 aasta märtsis hakati varjupaigateenust pakkuma hoolekandekeskuses aadressil Riialb. Kohti oli seal 32. 24 kohta meestele ja 8 kohta naistele. Keskmiselt ööbis varjupaigas igal öösel 20 inimest. Olemas oli ka personal, kuhu kuulus 4 korrapidajat, sotsiaaltöötaja ja juhataja.

Aastast 1999 kuni 2002 on täiskasvanute varjupaiga teenuste saajate arv pidevalt kasvanud. Kui 1999 aasta jaanuaris oli Pärnu Linnavalitsuse sotsiaalosakonna andmetel

abivajajate arv keskmiselt 18 inimest igal öösel, siis 2002 aasta detsembriks oli see kasvanud 30 inimeseni.

2000 aastal viidi senine Hoolekandekeskus Pereabikeskuse koosseisu. Sotsiaalosakonnas 2000 aasta andmete alusel koostatud statistikast võib välja lugeda, et varjupaiga elanikest 20% on naised vanuses keskmiselt 56 aastat ja 80% on mehed vanuses keskmiselt 47 aastat.

2001 aasta seisuga ööbis Pärnu sotsiaalosakonna andmetel varjupaigas keskmiselt 27 inimest. Abivajajate keskmine vanus oli 49 aastat. Sotsiaalosakond viis varjupaiga kasutajate seas läbi ankeetküsitluse, selgitamaks välja teenuse kasutajate arvamust varjupaigaga seonduvates küsimustes. Enamik vastas, et varjupaik on teadaolevalt neile ainsaks kohaks, kus saab ööbida. 90% vastajate sõnul oli nende jaoks oluline, et varjupaik asub kesklinnas. Ebameeldivate külgedena märgiti ära ruumikitsikus, mustus, massiteabevahendite puudumine, toitlustamise puudumine, lubamatus päevasel ajal sees viibida ja puhta pesu puudumine. Kõige enam sooviti arstiabi, rohkem puhtust, riideid ja rohkem ruumi.

15. novembril 2001 võttis Pärnu linnavolikogu vastu otsuse, millega seati Suur-Posti 18b krundile hoonestusõigus. Hoonestusõiguse lepingu järgi rajati sellele krundile kuni 6,8 miljonit krooni maksev täiskasvanute varjupaik, kuhu mahub korraga ööbima 56 inimest. Uus varjupaik oli planeeritud aiaga piiratud territooriumile, et võimaldada senisest selgemalt piiritleda selle elanike õigusi ja kohustusi. Projekteerija on arvestanud kõiki sotsiaalosakonna ettepanekuid, et vältida vanas varjupaigas esinevaid probleeme.

2003 aasta märtsist osutab Pärnu linn täiskasvanute varjupaigateenust MTÜ Aktiviseerimiskeskus „Tulevik“. Majal on kaks korrust, teine korrus on mõeldud nende klientide motiveerimiseks, kes avaldavad piisavalt soovi ja tahet oma elujärge parandada ja iseseisvalt toime tulla. Uues varjupaigas on paremad pesemistingimused koos sauna kasutamise võimalusega, iga päev on võimalus saada meditsiinilist abi, riideabi, nõustamist ning on loodud ka võimalus päevaseks sees viibimiseks.



2011 aasta jaanuarist kuni käesoleva hetkeni osutab teenust MTÜ „Pärnu Horisont“. Varjupaiga juurde on loodud päevakeskus kodututele ja pikaajalistele töötutele. (I. Seepere suuline teade 21.11.2012)

#### **1.4. Sotsiaalhoolekande kujunemise teoreetilisi käsitlusi**

**Sotsiaalhoolekande kujunemine ajaloos.** Korralduslikust aspektist võib euroopa ajaloo- ja kultuuritaustaga regioonide (Euroopa, Põhja-Ameerika jt.) hoolekande arengus välja tuua kolm erinevatel aegadel domineerinud paradigmat: asutuse juhitud süsteem; teenuste juhitud süsteem; inimese (tarbija) juhitud süsteem. (Paavel 1999: 29)

**Asutuse juhitud süsteem** on ajalooliselt vanim. Kuna asutuse kui niisuguse mõiste on ajajooksul oluliselt muutunud, on raske öelda, millal esimesed nõ. hoolekandenasutused tegutsesid hakkasid. Kindlasti tegutsesid nad mitmel maal juba keskajal, aga on ka väidetud, et esimesed asutuste analoogid tegutsesid Euroopas juba 12.sajandil. (Paavel 1999: 30)

Asutuse juhitud süsteemi totaalset lammutamist alguseks võib lugeda 1961. aastat, mil USA-s ilmus Goffmani raamat „*Asylum*“ ja mis vallandas nõ. deinstitutionaliseerumisenähtude tuntuks perioodi. Esmases ja väga lihtsustatud tähenduses tähendas deinstitutionaliseerumine ennekõike suurte asutuste sulgemist. (Paavel 1999: 30)

**Teenuste juhitud süsteemi** kujunemine oli seega deinstitutionaliseerumise üheks loomulikuks tulemuseks. Esimesed teenused ja/või teenuste pakettid kujunesidki institutsiooni (asutuse) ühe või mõne funktsiooni täitmise baasil. Näiteks eluasemeteenused kujunesid välja majutamise funktsiooni täitmiseks, päevakeskused ja päevakeskuste teenused võivad täita mitut erinevat funktsiooni (varjupaik, pikaajaline toetus, sotsiaalne kontroll jne.), toetatud töökohad täitsid ennekõike kutse- ja tööalase abi funktsiooni jne. (Paavel 1999: 31)

Üleminekut asutuse juhitud süsteemilt teenuste juhitud süsteemile või Euroopas ja teistes Euroopa taustaga regioonides pidada eriti intensiivseks 70-80-ndatel aastatel. (*Ibid.*: 31)

**Inimese (tarbija) juhitud süsteemi** aluseks on konkreetne inimene oma vähem või rohkem spetsiifiliste vajadustega. Sisuliselt tähendab see, et kui hoolekandesüsteemi asutusepõhise paradigma puhul teenustega, siis tarbija juhitud süsteemi puhul kohandatakse inimestele vajalik pakett teenustest, toetustest, tugisüsteemidest jms. (Paavel 1999: 31)

Sellest tulenevalt eeldab tarbija juhitud süsteemi ülesehitamine erinevate hindamismetoodikate, skaalade ja instrumentide olemasolu. Üldiselt peetakse vajalikuks nii metoodikaid, mis hindavad seda, mis inimesel olemas on, kui metoodikaid, mis hindavad seda, mis inimesel jääb ühiskonnas kokkulepitud ja aktsepteeritud standarditest puudu. Vastavad hindamistulemused ongi aluseks, mille põhjal koostakse inimesele vajalik pakett. (*Ibid.*: 32)

Laiaulatuslikumat tarbija juhitud süsteemile üleminekut võib erinevates maades täheldada alates 80-date aastate lõpust ja 90-date algusest. (*Ibid.*: 32)

**Sotsiaalhoolekande kujunemine Eestis.** Eesti hoolekandesüsteem arendati II maailmasõjajärgselt välja üldiste nõukogulike standardite ja põhimõtete kohaselt. Sellest alates võib Eesti hoolekande arenguloos välja tuua 3 etappi. (Paavel 1999: 32)

**Esimese etapi** alguseks võiks pidada 80-ndate aastate teist poolt. Teatud mõttes ettevalmistava (või ka valdkonda avastava) etapi peamiseks märksõnadeks olid ennekõike lastekodud ja eriinternaatkoolid ning neis toimuv. (Paavel 1999: 32)

Esimest etappi võiks iseloomustada analoogselt paljude teiste uute tärkavate protsessidega: kompromissitu vastandumine olemasolevale, olemasoleva (sh. positiivse) eitamine, sageli must-valge probleemikäsitus ja sinisilm-naivistlik (ilustatud) maailmavaade. Selle etapi võiks lugeda lõppenuks sotsiaaltöö erialade õpetamise algusega Tartu Ülikoolis, Tallinna Pedagoogikaülikoolis ja Tallinna Õpetajate Seminaris 1991-1992 aastal. (*Ibid.*: 32)

**Teise etapi** võiks piiritleda aastatega 1991(2)-1996(7) ja peamiste märksõnadena tuua välja paisumise (ekspansionismi) ning erinevate välismaiste kogemuste massilise ja suhteliselt kriitikavaba „maaletoomise“ ning rakendamise. Perioodi iseloomustas sotsiaalnõunike ametikohtade loomine valdadesse, sotsiaaltalituste loomine linnadesse,

paljude uute asutuste, teenuste ja toetussüsteemide loomine, algas ka Euroopa sotsiaalkindlustussüsteemi põhimõtete rakendamine Eestis. Sellesse perioodi mahtus ka ühendatud Sotsiaalministeeriumi loomine ja hoolekandeseaduse vastuvõtmine. (Paavel 1999: 33)

**Kolmanda etapi** alguseks võib piiritleda aastatega 1996/1997 ja peamiste märksõnadena tuua välja kriitilise-pragmatilise lähenemise, süvenemise, analüüsi, mõtestamise ning strateegilise planeerimise. (Paavel 1999: 33)

Kolmandat etappi võiks iseloomustada ajajärguna, milles kõigepealt püütakse leida vastuseid küsimustele: Millega me oleme hakkama saanud?; Miks sugugi kõik mis me kavandasime või oleme teinud, ei ole hakanud ja/või ei hakkagi nii hästi tööle nagu me soovisime?; Kust leida kogu tehtu ülalpidamiseks raha?; jne. järgmine ring küsimusi võiks olla laadis: Kas kõik, mis on tehtud, oli ikka ratsionaalne? Miks mõnesid ülevõetud välismaiseid mudeleid on hakanud muutma need ise, kellelt me õppisime? Jne. Ja lõpuks tulevad küsimused: Mida me peaksime muutma? Mida tegema teisisi? Kui peaksime tegema teisisi, siis kuidas? (*Ibid.*: 33)

Kolmas etapp praegu kestab ja selle lõppu on väga raske prognoosida kuna see sõltub peamiselt hoolekandevälistest teguritest. (Paavel 1999: 34)

#### **1.4.1. Sotsiaalhoolekande korraldus Eestis**

EV Põhiseaduse (§28) järgi on igal ühel õigus tervise kaitsese. Eesti kodanikul on õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. (RT I, 27.04.2011,2). Sotsiaalhoolekandes on abi saavateks isikuteks Eesti vabariigi alalised elanikud. Alalisteks elanikeks loetakse Eestis viibivaid Eesti kodanikke või välismaalasi, kellel on alaline elamisloa. Tähtajalise elamisloaga välismaalased peaksid seaduse kohaselt abi saama vaid siis, kui on sõlmitud vastav välisleping. Erandiks on enne 1990. aasta 1. juulit Eestis alalise sissekirjutuse alusel viibivad välismaalased, kellel on õigus saada sotsiaalteenuseid ja sotsiaaltoetusi ning muud abi kuni Eestis seadusliku tähtaja lõppemiseni. Pärast 1991. aasta 20. Augustit Eestisse elama asunud eesti rahvusest välisriigi kodanikul või kodakondsuseta isikul, tema

abikaasal ja lapsel on õigus saada sotsiaalteenuseid ja sotsiaaltoetusi ning muud abi nagu Eesti alalisel elanikul. (Medar 2002: 47)

Sotsiaalministeerium töötab välja riigi sotsiaalhoolekandepoliitika, sotsiaalhoolekannet reguleerivad seadused ja muud õigusaktid, riiklikud programmid ja projektid. (Malvet, Mikkola 1998: 49)

Sotsiaalhoolekande seaduse alusel korraldavad riikliku sotsiaalhoolekannet Sotsiaalministeerium ja maavanemad. (Malvet, Mikkola 1998: 48). Maavanem korraldab maakonnas riiklikku hoolekannet maavalitsuse vastava osakonna kaudu, omavalitsuse hoolekannet korraldab valla –või linnavalitsus. Hoolekannet teostatakse hoolekandeesutustes, mis on kas riigi või KOV asutused või avalik-õiguslikud või eraõiguslikud juriidilised isikud või nende asutused. Sotsiaalteenuste korraldamine on riiklike hoolekandeesutuste, maavalitsuste ja kohalike omavalitsuste ülesanne. (Medar, M.; Medar, E 2007: 20)

Sotsiaalteenuseid võivad osutada mittetulundusühingud, sihtasutused, kirikud ja kogudused, samuti ka äriühingud, üksikisikutest ettevõtjad jt. kliendi huvide kaitse seisukohalt on oluline, et sotsiaalteenuseid osutatakse nõuetele vastavalt. (Malvet, Liimal, Vaabel 1998: 6-7). Sellisel juhul sõlmitakse sotsiaalteenuse osutamise kohta leping valla –või linnavalitsuse, sotsiaalteenuse osutaja ja kliendi vahel. Teenuse osutamise eelduseks on kliendi või tema seadusliku esindaja soov või vähemalt nõusolek sotsiaalteenuse saamiseks. Kliendi huvide kaitse seisukohalt on oluline, et sotsiaalteenuseid osutatakse nõuetele vastavalt. ( Medar, M.; Medar, E. 2007: 20)

Hoolekannet finantseeritakse: kohalike omavalitsuste eelarvetest; riigieelarvetest; vabatahtlikult hoolekandega tegelevate juriidiliste ja füüsiliste isikute vahenditest ja muudest vahenditest. KOV eelarvest kaetakse omavalitsusüksuse hoolekandekulud, mida ei finantseerita riigieelarvest. (Medar, M.; Medar, E. 2007: 20)

**Riigi ja KOV poolt rahastatavad sotsiaaltoetused.** Kohalike omavalitsuste poolt rahastatavateks sotsiaaltoetusteks on: toimetulekutoetus, täiendav toimetulekutoetus (seaduses on „Täiendav sotsiaaltoetus“ riigieelarve vahenditest (SHS § 22`4) ja „Täiendav sotsiaaltoetus“ kohaliku omavalitsuse eelarvest (SHS § 23)), täiendav

toimetulekutoetus, muud sotsiaaltoetused (hooldajatoetus, transpordi- ja toitlustamise toetus, puuetega inimeste organisatsioonide toetus). (Medar, M.; Medar, E. 2007: 209)

**Toimetulekutoetuse** põhieesmärgiks on abistada isikut või pere edaspidi iseseisvalt enda ressursidega toime tulema. Abi on seega põhimõtteliselt mõeldud lühiajaliseks toetuseks, kuid seda võib maksta ka ilma lõpptähtaega määramata. (Malvet, Mikkola 1998: 77)

**Muude sotsiaaltoetustena** on linna/vallavalitsusel võimalik kehtestada ja finantseerida erinevaid, piirkonna elanikele vajalikke toetusi nagu: puuetega inimeste organisatsioonide toetus; hooldajatoetus; toitlustamise toetus; transporditeenuse toetus. (Medar, M.; Medar, E. 2007: 222-223)

Viimase kahe toetuse osas võib neid käsitleda subsideeritud teenusena, kus toetus ei pruugi jõuda abivajajani sularaha või ülekande näol, vaid abivajaja saab määratud toetuse ulatuses tarbida teenust.

**Kodututele riigi ja KOV poolt rahastatavad sotsiaaltoetused. Riigi poolt rahastatav toimetuleku tagamiseks makstav puuetega inimeste toetus** mis hõlmab puudest tingitud lisakulude hüvitamist ja on ettenähtud rehabilitatsiooniplaanist tulenevate tegevuskulude katmiseks. Toetus on ettenähtud vähemalt 18 aastasele puudega inimesele.

**Töötutoetust** on õigus töötutel, kelle kuu sissetulek on väiksem töötoetuse 31-kordsest päevamäärast ning kes on töötuna arvelevõtmisele eelneva 12 kuu jooksul vähemalt 180 päeva olnud hõivatud tööga, tööga võrdsustatud tegevusega, või mõne muu tegevusega, mille puhul ei saa eeldada, et töötu töötuna arvelevõtmisele eelneva 12 kuu jooksul töötas. Kõigist töötoetuse saamist mõjutavatest asjaoludest peab töötu teavitama oma konsultanti. (Õigus töötoetusele... 2013)

Kohaliku omavalitsuse poolt makstavad toetused. Sotsiaalhoolekande seaduse § 22'2 lõigetes 5 ja 6 alusel on **toimetulekutoetust** õigus saada ükski elaval isikul või perekonnal, kelle kuu netosissetulek pärast eluruumi alaliste kulude mahaarvamist on alla kehtestatud toimetulekupiiri. Kuna töö autor on eelnevalt oma töös pikemalt

kirjeldanud toimetulekutoetuse maksmise tingimusi ja korda siis antud teemal ta siin rohkem ei peatu.

**Vanglast vabanenud isikule** makstavad toetusteks on resotsialiseerimise toetus, mida makstakse ühekordselt vanglast vabanemisel. Kui vanglast vabanenud õnnestub saada sotsiaalkorter, siis vastavalt sellele on võimalik saada kolimistoetust. Lisaks toetus dokumentide (pass, isikutunnistus, elamisluba) taotlemiseks. Vanglast vabanemisel makstakse vabanenule välja ka vabanemisetootus, mis on tema töötasust arvele kogunenud rahasumma.

**Toetus ravikindlustusega hõlmata inimestele ravikulude katmiseks.** Mille hulka kuulub retseptiravimite maksumuse osaline hüvitamine, toetus raviprotseduuridel osalemisel isiku osaluse katmiseks, mis tagab tervisliku seisundi stabiilsuse või paranemise.

**Raskes majanduslikus olukorras olevatele inimestele makstavad toetused.** Dokumentide vormistamiseks makstav ühekordne toetus. Toetus isiku või perekonna toimetuleku parandamiseks või soodustamiseks. Erakorraliselt määratakse ühekordne toetus isikule, kelle raske majanduslik olukord on tekkinud seoses õnnetusega.

**Riigi ja KOV poolt rahastatavad sotsiaalteenuste eesmärk.** Sotsiaalhoolekanne on defineeritud kui sotsiaalteenuste, sotsiaaltoetuste ja muu abi osutamise või määramisega seotud toimingute süsteem kus: (Euroopa Sotsiaalharta...2000)

1. Sotsiaalteenus on isiku või perekonna toimetulekut soodustav mitterahaline toetus, mis soodustab inimese igapäevases elus toimetulekut;
2. sotsiaaltoetus on isiku või perekonna toimetuleku soodustamiseks antav rahaline toetus;
3. muu abi on sotsiaalse keskkonna parandamisele ja sotsiaalse turvalisuse suurendamisele suunatud tegevus, mis ei ole sotsiaalteenus;
4. Euroopa Sotsiaalharta kohaselt on Eesti lepinguosalisena kohustatud edendama või osutama teenuseid, mis sotsiaaltöö meetodite kasutamise abil suurendavad nii üksikisiku kui ka ühiskonnarühmade heaolu ja soodustavad nende arengut ning kohanemist sotsiaalkeskkonnaga.

Anttonen ja Silpilä (1995 viidatud Medar 2002: 10 vahendusel) on väitnud, et sotsiaalhoolekandeteenuseid võib määratleda valdkonnana, milles osutatakse organiseeritud teenuseid nii teenuse osutajale kui ka saajale autonoomia suurendamiseks ja tugevdamiseks.

Igas normaalses funktsioneerivas ühiskonnas on nn tavakodanike kõrval erinevaid inimgrupe, kes ei tule oma eluga toime ning kelle koondnimetuseks võib tinglikult märkida sotsiaalsed riskirühmad ehk sotsiaalsed sihtgrupid. Kuigi eluga mitte toimetulevaid inimesi võib paigutada ühtse nimetaja – sotsiaalne riskirühm või sihtgrupp – alla, ei tähenda see, et kõik inimesed, kes sellesse gruppi kuuluvad on sarnased ning oma eluga ühtemoodi hätta jäänud. Sotsiaalsed sihtgrupid erinevad nii oma tekkepõhjuste kui ka sotsiaalse abi andmise viiside poolest. Kuid on selge, et selle kontseptsiooni järgi on mitmete sotsiaalsete erivajadustega inimgruppide toimetulekuprobleemid paratamatud ning seetõttu on oluline nende toimetulekuprobleemide ennetamiseks luua sellised tingimused, milles erivajadused ei ole takistuseks, st mitmete sotsiaalsete sihtgruppide kindlustamine sotsiaalteenustega. (Medar 2002: 27)

**Kodututele riigi ja KOV poolt rahastatavad sotsiaalteenused.** Varjupaigateenus kodututele täiskasvanutele pakub peavarjuta jäänud täiskasvanutele ajutist peavarju. Teenust osutatakse inimestele, kes on piisavate elatusvahenditeta ja asuvad abi vajamise ajal linna/valla halduspiirkonnas. Inimesele kelle elukohaks ei ole vastav omavalitsus, osutatakse teenust kooskõlastatult isiku elukoha valla –või linnavalitsusega. Teenust osutatakse isikule seni, kuni ta ei ole enam elatusvahendite kaotuse või puudumise tõttu sotsiaalselt abitus olukorras. Varjupaigateenuse osutamisel eristatakse ajutise eluaseme teenust (öömaja või varjupaik) ja rehabilitatsiooniteenust. (Medar, M.; Medar, E. 2007: 277)

**Vältimatu sotsiaalabi** osutatakse isikule kes on sattunud sotsiaalselt abitusse olukorda elatusvahendite kaotuse või puudumise tõttu. Vältimatu sotsiaalabi vormideks on ajutine peavari, toiduabi, riideabi ning muu materiaalne abi. Antud teenuse alla saab liigitada ka päevakeskuse teenuse kodututele.

**Supiköögitreenus** on tasuta või teenuse tavahinnast madalama hinnaga toidu saamise või ostmise võimalus elatusvahenditeta inimeste (kodutud, pikaajalised töötud) või väikese sissetulekuga inimeste (eakate, puudega inimesed) toitlustamiseks. (Medar, M.; Medar E.2007: 282)

**Eluasemeteenus** kohalikud omavalitsusorganid on kohustatud andma eluruumi isikule või perekonnale, kes ei ole suuteline ega võimeline seda endale või oma perekonnale tagama, luues vajaduse korral võimaluse sotsiaalkorteri üürimiseks.

Suund on seostatud teenustele põhinevale lähenemisviisile, kus eluasemeteenus on seotud muude rehabilitatsiooniteenustega. Eluasemeteenust võivad osutada ka sotsiaalmaja ja varjupaik. (Kõrvemaa 2008)

**Tugiisikuteenust** osutatakse kodututele ja tähtajaliselt vanglast vabanenutele. Teenuse käigus toimub nende suunamine igapäeva toimingutes ja abistamine. See juures on arvesse võetud nende erivajadusi.

**Teenused vanglast vabanenutele.** Lisaks eelpool nimetatud varjupaigateenusele pakutakse vanglast vabanenutele ka rehabilitatsiooniteenuseid. Teenuse eesmärgiks on kriminogeensete riskide maandamine, mille tegevuste loetellu võib lugeda vägivalla, sõltuvuse jmt programmide rakendamist. Teenust pakutakse eesmärgiga, et vanglast vabanenud isik suudaks edaspidises elus toime tulla, saada töökoht ja integreeruda ühiskonda.

**Sotsiaalnõustamine** on isikule vajaliku teabe andmine sotsiaalsetest õigustest ja seaduslike huvide kaitsmise võimalustest ning abistamine konkreetsete sotsiaalsete probleemide lahendamisel edaspidise toimetuleku soodustamiseks. (SHS §11)

**Hooldamine hoolekandeesutuses** – Hoolekandeesutus on päevaselt või ööpäevaselt tegutsev asutus, kus viibivatele isikutele tagatakse nende eale ja seisundile vastav hooldamine, sealhulgas ravimine, põetamine, kasvatamine ja arendamine. (SHS § 16)

#### **1.4.2. Sotsiaalteenuste vajadus ja kasutamine**

Raamatus „Sotsiaalteenused – kellele, miks ja kuidas“ on läbiviidud uuringute tulemusena saadud teada, et kõikides uuritud omavalitsustes on omad kokkuleppelised



kriteeriumid selle kohta kuidas teenuseid osutatakse. Sageli on need väljakujunenud suulised kokkulepped. Esialgu aga kasutatakse neid intuitiivselt ja nende järgi tehakse otsuseid, neid kriteeriumiteks pidamata.

Uuringust selgusid ka spetsiifilised kriteeriumid, mis pole küll kriteeriumidena vormistatud kuid millest oma töös lähtutakse: (Medar 2002: 53)

1. Kriteeriumid teenuste osutamiseks kodututele ja kohanemiskustega inimestele. Sageli on tegemist inimestega, kel puuduvad nii elamislokaal Eestis, sotsiaalne kindlustatus kui ka dokumendid, rääkimata elukohast. Nende inimeste toimetuleku hindamiseks pole spetsialistide arvates kriteeriume vajagi, sest seda toimetulekut pole olemas, st teenuseid saavad inimesed, kel pole dokumente, kodakondsust, elu- ega töökohta.
2. Rehabilitatsiooni teenuste puhul on üks kriteeriumiteks see, kui hästi klient suudab iseseisvalt toime tulla, kas ta teenindab end täielikult, osaliselt või üldse mitte ja teiseks kriteeriumiks on perede materiaalne olukord ja perede toimetuleku võime. Tegelikult oleks spetsialistide arvates vajalik teenuseid selekteerida kliendigrupiti vanuselt, puude astmest, diagnoosist ja muudest vajadustest lähtuvalt.
3. Varjupaigateenuse puhul on kõige olulisemaks kriteeriumiks elukoha puudumine (pole sissekirjutust), kuid lisanduvad veel teisedki probleemid nagu toimetulematus pere või sugulaste keskel, rahaliste vahendite puudumine enda ülalpidamiseks ja toimetulekuks, toidu puudumine. Narva linnas on abivajajal võimalus saada abi sõltumata päritolukohast.

Pärnu linnas on selline võimalus samuti olemas, kuid tavaliselt on see ajaliselt piiritletud. Näiteks vältimatu sotsiaalse abi peab inimene saama, sõltumata siis sellest, kus piirkonnas ta viibib, kuid edasise olukorra parandamist on kohustatud korraldama see omavalitsus, kus inimene elab või viimati elas. (Lelov 2003)

Teenuste vajadust iseloomustavat informatsiooni on viimastel aastatel palju kogunenud ja tavaliselt on spetsialistidel abivajajate kohta suhteliselt hea ja üldiselt piisav ülevaade. Nii linnas kui maal kõige suuremat infot inimeste sotsiaalsetest vajadustest omavad elukohajärgsed sotsiaaltöötajad, kusjuures sotsiaalspetsialistid ise aktiivselt informatsiooni enamasti hankinud ei ole, sest nende arvates vajadus selleks puudub ning

puuduvad ka kriteeriumid teenuste vajaduste üle otsustamiseks. Pensioniametist reeglina teenuseid osutavate asutuste juhtide ja teiste sotsiaalspetsialistide hinnangutel informatsiooni ei laeku. (Medar 2002: 52)

Linnades on teenuste pakkumine üldjoontes välja arendatud. Seda tööd juhivad ja koordineerivad linnade sotsiaalabiametid koos oma allasutustega. Teenuste võrgustik on arenenud erinevates suundades. (Medar 2002: 54)

Sotsiaalteenustega tagatuse garanteerimine ja teenustele suunamise tingimused maavaldades erinevad linnas kasutavatest mehhanismidest peamiselt oma lihtsuse poolest ning ka valla sotsiaaltöötaja suurema otsese vastutuse poolest. Seadusest lähtuvalt on vastutus inimeste ees omavalitsusel, kuid maavallas on inimeste kindlustamine sotsiaalteenustega eelkõige sotsiaaltöötaja pädevus, mis on kirjas ka ametijuhendis. (*Ibid.*: 55)

Vastutuse puhul võib rääkida kahest tähendusest: vastutuse delegeerimine ja vastutuse tegelik tunnetamine. Enamjaolt on vastutus riigi poolt reguleeritud õigusaktidega ning see on jaotunud kolme tasandi, riikliku maakondliku ja omavalitsuse tasandi vahel.

## **1.5. Vaesus kui sotsiaalne probleem**

2010. aasta on Euroopa Liidus kuulutatud vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu võitlemise aastaks. Kuna kodutus, vaesus ja sotsiaalne tõrjutus on omavahel tihedas seoses peab töö autor vajalikus oma töö ühe osana välja tuua vaesuse mõiste määratluse ja enamlevinud teooria vaesuse põhjustest.

Rahvusvahelistes teaduskirjandustest võib kohata sadu vaesuse definitsioone, mis üksteisest mõnevõrra erinevad. Vaesusel on palju tahke ja tähendusi. Spicker (1999 viidatud Trumm 2010: 6 vahendusel) toob välja üksteist vaesuse määratlust, millel on küll omavahel kattuvaid osi, kuid mis on siiski loogiliselt erinevad. Ilmselt määratletakse vaesust kõige sagedamini puuduse ja põhivajaduste rahuldamatuse kaudu, millega seostuvad nii materiaalsete ressursside piiratus kui ka ühiskonnas harjumuspäraseks peetavast elustandardist madalam tase. Vaesus kui sotsiaalne nähtus iseloomustab ka madalamat turvalisust ja suuremaid sotsiaalseid riske, samuti

väiksemaid sotsiaalseid õigusi ja võimalused suurendavad vaese isiku sõltuvust ühiskondlikest institutsioonidest ja teistest inimestest. (Trumm 2010: 6)

Vaesusel on otsene mõju inimeste tervisele ja heaolule ning on ka paljude inimestevaheliste suhete ja toimetulematuse põhjustajaks, mistõttu omab ta ka sotsiaaltöös suurt tähtsust. (Davies 2002: 132)

Vaesusel on mitu avaldumisvormi, näiteks äraelamiseks piisavate vahendite nappus, piiratud ligipääs haridusele, tööturule, tervishoiule ja teistele teenustele, halb tervislik seisund ja madal eluiga, kehvad elamistingimused, kodutus, nälg, ilmajätetus, sotsiaalne tõrjutus ning madal eluga rahulolu. Vaesus on subjektiivne mõiste ja võib hõlmata nii psühholoogilisi, käitumuslikke kui ka vaimseid aspekte. Kõik ei koge vaesust ühesugusena, selle on erijuhtudel põhjustanud erinevad tegurid ja see väljendub erineval moel. Vaesuse levik takistab ühiskonna sotsiaalset sidusust ja jätkusuutliku arengut, samuti toob see kaasa sotsiaalseid probleeme, näiteks kuritegevuse kasvu. (Randoja 2010: 64)

Erineva sotsiaal-majandusliku ja kultuurilise olukorraga ühiskondades omab vaesus eri tähendusi. Arenguriikides tähendab vaesus eelkõige suurt puudust kõigest hädavajalikust ning vaesed on need, kellel ei ole piisavalt toitu, puhast joogivett, kel puudub eluase ja elementaarsed sanitaaringimused. (Asad 2005, viidatud Trumm 2010: 6 vahendusel)

Arenenud heaoluriikides on vaesusel sootuks teine tähendus. Euroopa Liidu liikmesriikides elavad vaesed ei kannata üldse alatoitumise all, samuti on neil üldjuhul olemas elukoht, ning elementaarsed tarbimis- ja osalusvõimalused. Vaesus väljendab võrreldes teiste ühiskonnaliikmetega väiksemas sissetulekus, madalamas elustandardis, sotsiaalsete hüvede ja õiguste väiksemas kättesaadavuses ja suuremas sotsiaalses haavatavuses. Vaesus pole probleem mitte ainult vaesuses elavale isikule, vaid ka teistele inimestele ja kogu ühiskonnale. Ühiskonna tasandil on vaesus kõige enam seotud sotsiaalse ja majandusliku ebavõrdsusega, mis loob inimestele erinevad tingimused ja võimalused. Mida suurem on ebavõrdsus seda suurem on üldine vaesusrisk. Kõrge vaesusemäär vähendab ühiskonna toimimise efektiivsust ja

jätkusuutlikust, ühiskonnaliikmete omavahelist solidaarsust ja kogu ühiskonna sotsiaalset sidusust. (Trumm 2010: 6)

### 1.5.1. Vaesuse määratlemisvõimalused

Vaesust määratlevad erinevad uurijad ja koolkonnad erinevalt, kusjuures kõige olulisemad eristused määrab see, kuidas vaesust mõistetakse st kas räägitakse: sissetuleku või kulutuse vaesusest; objektiivsest või subjektiivsest vaesusest; absoluutsest või suhtelisest vaesusest. (Vaesuse mõõtmine...2013)

**Sissetuleku (tulu) või kulutuste (kulu) vaesus.** Üldjuhul saab leibkond/isik kulutada peamiselt neid ressursse, mis ta on sissetulekute näol saanud, seepärast ei erine tulu- ja kuluvaeste osakaal ühiskonnas eriti palju. Kulu ja tuluvaeste populatsioonid lähenevad üksteisele seda enam mida pikem on mõõtmisperiood: nt aasta jooksul saadud tulud ja aasta jooksul tehtud kulutused on üldiselt paremini kooskõlas kui kuu aja jooksul saadud tulud ja tehtud kulutused. (*Ibid*)

Peale vaesuse absoluutse või suhtelisuse küsimuse on diskussioonide allikas vaesuse käsitlemine **objektiivse või subjektiivse** kategooriana. **Objektiivne** vaesus tähendab olemasolevate ressursside tegelikku nappust kas siis objektiivsete põhivajaduste (toit, eluase, kehakatted jne) rahuldamiseks (objektiivne absoluutne vaesus) või siis võrreldes ühiskonna normatiivse standardiga (absoluutne suhteline vaesus). (Trumm 2010: 7)

**Objektiivse** vaesuse puhul on probleem indiviidi isiklike kogemuste ja hinnangute eiramine, mis võib viia olukorrani, kus vaeseks sildistatakse isik või perekond, kes tänu oma ettevõtlikkusele ja oskustele piiratud ressurssidega suurepäraselt toime tuleb, ning mittevaeseks osutub pere, kelle ressursitase on kehtestatud miinimumstandardist vaid õige pisut kõrgem. (*Ibid.*: 9-10)

Vaesuse **subjektiivne** tajumine tähendab inimeste hinnangut selle kohta, kas nende käsutuses olevad ressursid on piisavad minimaalseks või normaalseks igapäevaseks toimetulekuks (absoluutne subjektiivne vaesus), samuti selle kohta, milline on nende ressursitase võrreldes teiste ühiskonnaliikmetega (suhteline subjektiivne vaesus). Subjektiivse vaesuse puhul peetakse ebasoovitavaks inimeste väga erinevatest

hindamiskriteeriumitest ja võrdlusetalonidest tulenevat vaesuse ebamääratust. (Trumm 2010: 9-10)

**Absoluutse vaesuse** kontseptsioon on ajalooliselt varasem ja lähtub veendumustest, et on võimalik objektiivselt määrata inimeste (peamiselt füsioloogiliste) põhivajaduste miinimumtase ning välja arvestada nende vajaduste rahuldamise maksumus. (Trumm 2010: 8). Absoluutse vaesuspiiri määramine on riigi poliitiline otsus, kusjuures tavaliselt lähtutakse mingitele normatiividele vastavast tarbimise tasemest tarbimisühiku kohta. (Vaesuse mõõtmine...2013). Arenenud heaoluriikides tõlgendatakse absoluutset vaesust kui füsioloogilist või sotsiaalset elatusmiinimumi, millega määratakse vastavas riigis hädavajalikuks peetav või normatiivne materiaalsete ressursside tase (miinimumpalk, miinimumpension, toimetulekupiir jms). (Trumm 2010: 8)

Kõige tuntum **suhtelise vaesuse** määratlus pärineb Peter Townsendi raamatust „*Poverty in the United Kingdom*“: „Inimesed, perekonnad ja sotsiaalsed grupid on vaesed, kui nende käsutuses olevad ressursid ei võimalda toituda, omada elamistingimusi ning osaleda ühiskonnas sellisel määral, mis on selles ühiskonnas tavapärane või üldiselt aktsepteeritud. Nende ressursside tase on teiste ühiskonnaliikmete tasemest sedavõrd madalam, et see sunnib neid loobuma ühiskonna tavapärasest eluviisist, üldistest tavadest ja tegevustest“. (Townsend 1979: 31)

Absoluutse ja suhtelise vaesuse taset ühiskonnas mõjutavad mõnevõrra erinevad tegurid. Absoluutne vaesus sõltub eelkõige ühiskonna üldisest arengutasemest ja ühiskonnaliikmete jõukusastmest. Mida enam on ühiskonnas ressursse seda kõrgem on ühiskonnaliikmete (põhi) vajaduste rahuldatuse aste. Suhtelise vaesuse puhul pole ühiskonna jõukusaste oluline – vaeseid on igas ühiskonnas. Tähtsaks kujuneb hoopis ressursside ühiskonnasisene jaotus. Mida ühtlasemalt on ressursid ühiskonnas jaotunud, seda väiksem on võimalus, et mõne sotsiaalse grupi ressursitase on üldisest märgatavalt madalam. Seega on suhteline vaesus eelkõige seotud ebavõrdsuse erinevate vormidega (ebavõrdne tulude jaotus, ebavõrdne juurdepääs ühiskondlikele ressurssidele, ebavõrdne kohtlemine, diskrimineerimine jne). Ebavõrdsust on ka absoluutse vaesuse puhul: ressursside väga ebavõrdse jaotuse korral võivad ka üldiselt jõukas riigis jääda osade ühiskonnaliikmete võimalused minimaalsete vajaduste rahuldamiseks ebapiisavaks. (Trumm 2010: 9)

### 1.5.2. Vaesuse põhjused

Vaesuse kui sotsiaalse probleemi tekkepõhjuste ja kujunemismehhanismide puhul puudub üksmeel nii avalikkuse kui ka uurijate seas. Juba antiikajast alates on arutletud selle üle, kas vaesus on tingitud inimese isikuomadustest ja käitumisest või tuleneb see eelkõige ühiskonnaelu üldisest korraldusest ja arengu eripäradest. (Trumm 2010: 11)

Individualistlikest vaesuse seisukohtadest on tuntuim sotsiaaldarvinistlik lähenemine, mis selgitab vaesust individuaalse võimekuse ja käitumisega. Vaesed on väiksemate füüsiliste ja vaimsete võimetega isikud. Vaesed on vähem haritud, nad ei viitsi või ei oska töötada, on haiged ja (või) paistavad silma hälbiva või mittenormatiivse käitumisega (mõnuainete tarvitamine, kuritegevus jne). (*Ibid.*: 10)

Ühiskondlike ehk struktuursete vaesuse põhjuste seas on olulisim ühiskonna ebavõrdsus. Mida ebaühtlasem on hüvede jaotus, seda rohkem on ühiskonnas vaeseid. Hüved jaotus arvestab eelkõige jõukamate ühiskonnaliikmete huve ning vaestel on siin vähe sõna- ja mõjuõigust. Vaesed on ka rohkem sõltuvad ja mõjutatud ühiskonnas aset leidvatest sündmustest – tootmismahdade või tööhõive vähenemisest, sotsiaalkaitse, tervishoiu- või hariduskorralduse põhimõtete muutumisest, kaupade ja teenuste hindade muutumisest jne. vaeste üle domineerivad teised ühiskonnakihid, st vaestel on vähem võimu ja kontakte ning nad ei saa mõjutada ühiskonnas tehtavaid otsuseid. (*Ibid.*: 11)

Nende kahe äärmuse vahele võib paigutada vaesuse subkultuuri teooria (Lewis 1995, viidatud Trumm 2010: 11 vahendusel). Selle kohaselt on vaesed kohanenud piiratud võimalustega, kujundades välja enamikust ühiskonnaliikmetest erineva elustiili koos sellega kaasnevate hoiakute ja väärtustega, mida pärandatakse põlvest põlve. Vaesed elavad oma eripärasel maailmas, kus mittevaestel pole kohta.

Kõige üldisemalt võib vaesuse riskitegurid jagada nelja gruppi: (Kutsar jt. 1998, viidatud Trumm 2010: 11-12 vahendusel)

- individuaal – psühholoogilised riskifaktorid, mis jagunevad inimestest sõltuvateks ja sõltumatuteks. Inimesest sõltuvad tegurid puudutavad madalat haridustaset, ebapiisavaid ametialaseid ja sotsiaalseid oskusi, passiivsust, motivatsiooni puudumist, madalat enesehinnangut, jms. Peamised inimesest sõltumatud vaesusriskid on vanus, sugu, rahvus ning füüsiline või vaimne puue.

Individuaalsete vaesusriskide hulka võib arvata ka mitmesugused ootamatud elusündmused, mis võivad muuta oluliseks vaesusesse tõukavaks teguriks;

- leibkondlikud riskifaktorid on eelkõige seotud leibkonna struktuuri ja arengufaasiga. Leibkonna struktuuri puhul on oluline vaesusrisk töötavate ja mittetöötavate leibkonnaliikmete ebasoodus arvuline vahekord;
- sotsiaalsed riskifaktorid tulenevad ühiskonna struktuurilistest karakteristikutest (ühiskonna üldine jõukuse tase, ressursside ebaühtlane jaotus, tööhõive, üldised sotsiaalsed eelistused);
- sotsiaalpoliitilised riskifaktorid on seotud sotsiaalse kaitse organiseerimise üldiste põhimõtetega, sotsiaalkaitse rahastamise, eri toetuste ja teenuste vahekorraga ning sotsiaalpoliitika korraldusega.

Vaesuse vähendamisel tuleks tähelepanu pöörata kolmele tasandile: (Eesti inimarengu...1999: 79)

- Vaesuse leevendamine, mis on suunatud elanikkonna rühmale, kelle sissetulekud on alla otsese vaesuse piiri. Eesmärgiks peaks saama neile minimaalse sissetuleku tagamine ja ühiskonda reintegreerimine, ei tohiks liialt loota nende eneseabiressurssidele;
- vaesuse tõrjumine vaesusriskide minimeerimise kaudu, mis peaks olema suunatud elanike kategooriatele, kelle ressursitase ei võimalda veel normaalset toimetulekut. Eesmärgiks on turvalisuse tagamine;
- vaesuse ennetamine, mis on suunatud eeskätt elanikkonna vaesusriskis olevale osale. Eesmärgiks nende sotsiaalse osaluse ja aktiivsuse säilitamine ning konkurentsivõime tõstmine.

Vaatamata enam kui saja-aastasele vaesuse uurimise traditsioonile puudub siiani ühtne arusaam vaesuse olemusest, avaldumisvormidest ja mõõtmiskriteeriumidest. Akadeemilistes ringkondades diskuteeritakse vaesuse absoluutse või suhtelise iseloomu üle. Absoluutse vaesuse kontseptsioon tundub enam sobivat arenguriikide sotsiaal-majanduslike arenguvõimaluste ja –tulemuste selgitamiseks; arenenud heaoluriikide kontekstis leiab üldjuhul käsitlemist suhtelise vaesuse ideestik, mis on üsna hästi seostatav ka sotsiaalse tõrjutuse kontseptsiooniga. (Trumm 2010: 18)

## 2. UURIMUS KODUTUST PÕHJUSTAVATE SOTSIAALSETE FAKTORITE KOHTA PÄRNU LINNA KODUTUTE VARJUPAIGA NÄITEL

### 2.1. Probleemi olemus, uurimiseesmärk ja –küsimused

Eestis kodutuse temaatikale rohkemal või vähemal määral hakatud tähelepanu pöörama. Rohkem käsitletakse kodutust kui arusaama, et kodutuses on süüdi teatud subjektid ise kui vastavast sotsiaalsest riskist mõjutatud sihtgrupp. Vähemal määral pööratakse tähelepanu ühiskonnast tingitud kodutusele. Siiski kujuneb kodutus välja mõlema koosmõjul: ühelt poolt puudulikud personaalsed sotsiaalsed oskused, probleemid mõnuainetega, ebapiisav keeleoskus, teisalt – efektiivse ja õigeaegse abi puudumisel süvenevad isiklikud toimetulekuprobleemid. Tänavatel heitunudena ringi liikuvad kroonilised alkohoolikud on kõige enam silmapaistev kontingent, tegelikult on kodutus palju mitmetahulisem.

Lähtudes eeltoodust on **diplomiuurimuse eesmärgiks** välja selgitada nii ühiskonnast kui indiviidist lähtuvaid sotsiaalseid faktoreid, mis on viinud inimesed sotsiaalselt tõrjutud olukorrani.

Uurimuse kaudu otsitakse vastuseid järgmistele **uurimisküsimustele**:

- Millised sotsiaalsed faktorid on põhjustanud või soodustanud isiku kodutuks jäämise?
- Millistel tingimustel ja kuidas mõjutab kodutus nii isiklikku elu kui ka inimvara kvaliteeti laiemalt?
- Millised on kodutuks jäänud inimeste ootused ühiskonnale?

Lähtudes probleemi olemusest, eesmärgist ja uurimisküsimustest on käesoleva töö osa uurimisülesanneteks:



- Planeerida ja läbi viia uurimus teemal „Kodutust põhjustavad sotsiaalsed faktorid – Pärnu kodutute varjupaiga näitel.
- Analüüsida uurimistulemusi.
- Selgitada välja kodutust põhjustavad sotsiaalsed faktorid.
- Teha uurimuse baasil ettepanekuid.

## 2.2. Uurimuse läbiviimine, meetod ja valim

Käesolevas uurimustöös kasutati kvalitatiivset uurimismeetodit, põhjuseks nähtuse üheselt määratlemise keerukus. Eestis ei ole piisavalt kodutust puudutavaid andmeid või on need puudulikud. Sellest lähtuvalt on raske teostada kvantitatiivset analüüsi. Kvalitatiivse uurimuse lähtekohaks on tegeliku elu kirjeldamine. Teadmiste kogumise instrumendina eelistatakse inimest. Uurimus on loomult tervikut haarav teadmise hankimine ja andmed kogutakse loomulikus, tegelikus olukorras. Uurimuse eesmärk on uuritavat nähtust mõista, mitte püüda üldistada. Uurides võimalikult täpselt üksiku juhtumit, võime välja tuua ka nähtuse olulised jooned, selle mis sageli kordub ka siis, kui uurime nähtust üldisemal tasemel. (Hirsijärvi, S jt. 2005: 152-169). Kvalitatiivses uurimuses vaadeldakse inimesi nende loomulikus keskkonnas (Laherand 2008: 68).

**Andmekogumismeetod.** Andmeid koguti poolstruktureeritud e. temaatiliste süvaintervjuude kaudu. Intervjuu kasutamise kasuks sai otsustavaks see, et intervjuud annavad respondentidele võimaluse vabamaks eneseväljenduseks. Intervjuu käigus ei antud konkreetseid vastusevariante vaid intervjuueeritavat ainult suunati. Intervjuu koosnes 30-st avatud küsimusest. Intervjuu küsimustik on välja töötatud autori poolt spetsiaalselt diplomitöö jaoks. (Lisa1)

Intervjuu jaguneb 7 teemaks:

1. *Sissejuhatavad küsimused.* Sisaldab andmeid isiku vanuse perekonnaseisu ja lastearvu kohta.
2. *Hariduskäik.* Milline on isiku haridus tase, mis on soodustanud või takistanud selle omandamist. Rahulolu omandatud haridusega.
3. *Tööelu.* Milline on isiku omandatud eriala, eelnevad töökohad ja töökohtade kaotus.

4. *Isiklik elu.* Suhted laste ja sõpruskonnaga. Suhted vastassugupoolega ja kontaktid vanematega. Isiklikud harjumused mis on seotud alkoholi, narkootikumide ja teiste mõnuainetega.
5. *Kodukaotus.* Omandisuhe viimases elukohas, kas isik üüris, oli omanik. Elukoha kaotus ja teiste osakaal selles. Kodukaotusega seotud tegurid.
6. *Kodutus.* Kodutusega toimetulek ja selle mõju isikule.
7. *Vaade tulevikku – olukorrast väljapääsemine.* Kodutusest väljapääsemise võimalused ja isiku enda tahe ja ühiskonnapoolne abi.

**Valimi kriteeriumiks** peab töö autor seda, et kodutute alaseid uurimusi on peamiselt läbi viidud suurematse linnades nagu Tallinn, Tartu ja Narva. Autor pidas vajalikuks uurida milline on olukord sotsiaalse kihistumisega väiksemates linnades. Oma bakalaureuse töödes on kodutusega seotud probleeme uurinud Pärnus (Lelov 2003) ja (Kõrvemaa 2008). Töö autor leiab, et Pärnu linna elanike arv on piisav uurimuse läbiviimiseks.

Intervjueeritavad on mõlemast soost täisealised erinevatel põhjustel kodutuks jäänud isikud kes viibivad Pärnu linna territooriumil ja aegajalt või pidevalt ööbivad Pärnu kodutute varjupaigas. Valiku põhjenduseks on töö autori eelnevalt läbitud praktikad antud ettevõttes ja sellega seoses suurenenud isiklik huvi antud teema vastu. Kodutu isiku kriteeriumiks on antud töös uuritava isikliku või seadusliku elamispinna puudumine, lähtudes isiku ütlustest. Varjupaigas, illegaalselt, tuttavate – sõprade juures ööbimine ei tähenda kodu olemasolu.

**Valimi kirjeldus.** Valimis osales 13 intervjueeritavat kodukaotanud isikut. Vastanutest 11 olid mehed ja naised osales 2. Kõige vanem vastanutest oli 72 aastane mees ja kõige noorem 21 aastane, samuti meesterahvas.

**Uurimuse käik.** Uurimus viidi läbi Pärnu linnas 25.03.2013 – 02.04.2013. Kokku oli respondente 13. Intervjuud toimusid 4 respondentiga Pärnu linnas Mihkli tänaval asuval sotsiaalelamispinnal, kus pakutakse päevakeskuses toitlustusteenust ja kus on ka varjupaiga klientidel võimalus veeta vaba aega. 9 respondentiga toimus intervjuu nende viibimiskohas. Töö autor alustas intervjuud enesetutvustusega, selgitas oma uurimuse eesmärgi ja palus luba intervjuude lindistamiseks. Kinnitades eelnevalt, et kõik andmed

jäävad anonüümseteks ja neid kasutatakse ainult käesolevas uurimuses. Respondentide keskmine vanus oli 57 aastat. Peaaegu pool e. 6 vastanut olid töövõimetuspensionärid. Pikim intervjuu oli 1,5 h ja lühim 42 min.

Respondentide valik oli juhuslik, kuigi eelnevalt oli töö autor nendega tutvunud praktikal olles ja sõlmitud kokkulepped isikutega kes olid nõus intervjuust osa võtma. Intervjuude käigus lisandus algsele valimile veel paar isikut kes vabatahtlikkuse alusel soovisid kaasa rääkida. Intervjueeritavad pidasid kokkulepitud aegadest kinni ja olid avatud probleemide rääkimisel. Põhjuseks võib välja tuua eelneva usaldussuhte loomise praktika käigus. Tõrjuvat hoiakut töö autor kogeda ei saanud, pigem esines mõningast labast käitumist nende respondentide poolt, kes ei viibinud intervjueerimise käigus sotsiaalelamispinnal vaid intervjuu viidi läbi pargis ja turu vahetus läheduses. Töö autorile oli küll teada nende ööbimine varjupaigas, kuid hommiku saabudes ei veetnud need isikud oma vabaaega päevakeskuses vaid viibisid nn. „vabas looduses“. Nendest ühe intervjueeritava puhul pidi töö autor kasutama materiaalsel motiveerimist. Autor tõdes, et osadele respondentidele oli intervjueerimine väga raske ja kurnav ning tekitas hetkelisi emotsioonipuhanguid, seda nii ärrituse, kurbuse kui ka viha näol. Enamjaolt avaldati heameelt selle üle, et keegi on huvitatud nendega suhtlemisest ja tunneb huvi nende olukorra vastu

**Analüüsi meetod.** Respondentidega läbiviidud intervjuud salvestati, transkribeeriti ja kodeeriti. Intervjuude analüüsimisel kasutati ristjuhtumi („*cross-case*“) analüüsi meetodit, kus kogutud empiirilise materjali käsitlemiseks analüüsiti eri intervjuudest pärit konkreetsete teemadega seotud lõike alateemade kaupa.

Kvalitatiivsed andmed toob töö autor välja tsitaatidena kursiivkirjas. Lähtudes respondentide konfidentsiaalsusest ja lihtsustamaks analüüsi on need tähistanud vastavalt: M (number) ja N (number), kus M ja N tähendavad intervjueeritava sugu ja järgnev number näitab mitmes oli intervjueeritav kõikidest respondentidest.

## 2.3 Uurimistulemuste analüüs

### Hariduskäik

Alljärgnev tabel iseloomustab respondentide haridustaset.

**Tabel 1.** Haridustase (autori koostatud)

| Haridustase    | Arv | Protsent |
|----------------|-----|----------|
| Algharidus     | 2   | 15%      |
| Keskeriharidus | 1   | 8%       |
| Keskharidus    | 2   | 15%      |
| Põhiharidus    | 5   | 38%      |
| Vastamata      | 3   | 23%      |
| Kokku:         | 13  | 100%     |

Respondentidel paluti kirjeldada haridust omandamist soodustavaid või takistavaid tegureid ja rahulolu omandatud haridusega. Enamik respondente leidis, et hariduse omandamist takistavaid faktoreid on tunduvalt rohkem kui selle omandamist soodustavaid. Takistavate asjaoludena toodi välja iseenese laiskust ja teadlikku õppetööst kõrvalehoidmist samuti varajast perekonnast lahkumist ja soovi iseseisvuse järele.

*No ega ma olin noor ja loll siis, polnud aega õppida...üks tüdruk hakkas ka meeldima ja nii see läkski (M1).*

*Tahtsin vanemate juurest ära saada...iseseisvust tahtsin noh, siis läksingi tööle ja kool jäi pooleli, pärast enam ei viitsinud tagasi minna (M3).*

Kirjeldati ka seda, et päritolu perekond oli vaene ja puudusid võimalused hariduse omandamiseks.

*Meid oli seitse last, suuremad pidid tihti väiksemate järele vaatama, et ema saaks tööl käia...isa see tõmbas ju minema...ega meil olid erinevad isad ka, aga keegi ei jäänud püsima (N1).*

*Tegelikult elasime me päris vaeselt, mõni päev ei saanud midagi süüa...siis hakkasin varastama ja kooli enam ei läinudki (M2).*

Osa respondentidest tõid välja huvi puudumist õppetöö vastu.

*No mul oli muudki millega tegeleda (M10).*

*Ah tead, ei istunud mulle see õppimine, alati ei saanud kõigest aru ja siis teised mõnitasid ka veel (N2).*

Hariduse omandamist takistavaid faktoreid nimetasid ainult need respondendid, kellel ei olnud omandatud minimaalsetki põhiharidust. Kuue respondendi vastusest selgus, et neil ei olnud mingeid probleeme hariduse omandamisega, aga samas ei osanud nad konkreetselt välja tuua haridust soodustavaid tegureid. Kaks vastajat jäid väga vaoshoituks vastuse andmisel.

*Ei mul polnud mingeid probleeme...viieline just ei olnud aga kool sai lõpetatud (M5).*

*Ilusti sai koolis käidud, isegi tehnikumi läksin (M9).*

Kahetseti hariduse poolelijäämist.

*Mina küll kahetsen...see on üks tõeliselt suur asi ikka, tänapäeval ju paber maksab (N1).*

*Mina tahtsin ju isegi kõrgkooli minna...aga siis tuli elu vahele (M6).*

Vastustest selgus, et ka praegu esineb soovi ennast pidevalt täiendada.

*No ma ju praegu ka koguaeg loen, meil siin (päevakeskuses) terve raamatukogutäis raamatuid ja koguaeg keegi tassib juurde/.../ Ja kui kuskil mingid tasuta loengu või õppepäevad on siis katsun ka ikka kohale minna...viimati käisin mingi töötukassa tehtud asjal (M11).*

*Tead mina nüüd ka siin ükspäev alles mõtlesin, et peaks autokooli minema ja need bussijuhi paberid ikka ära tegema...töötud pidid seda vist tasuta saama (M4).*

Oldi rahul praeguse haridusega.

*Mina olen küll rahul kuhu, ma selle haridusega siin riigis ikka lähen, no on neli klassi...mis siis, kelle kuradi asi see on (M10).*

*Mina olen väga rahul, praegu on ju igasugused kõrgharidusega töötud siin. Pole sellel haridusel häda midagi (M9).*

Kolmeteistkümnest vastanust seitsmel esines hariduse omandamisel mingi segav tegur. Kuus vastanut aga leidsid haridus on elus vajalik ja selle omandamine ei ole neile elus probleeme tekitanud. Rahulolu haridusega näitasid ülesse need respondendid, kellel oli põhiharidus ja rohkem.

**Tööelu.** Respondentidel paluti kirjeldada milline on nende omandatud eriala, millised on olnud eelnevad töökohad ja kuidas toimus töökaotus viimasest töökohast:

Kolmel respondendil oli uurimuse hetkel töökoht. Kaks kolmest käisid ametlikul töö. Üks vastanu ütles, et ta küll töötab, aga ei saa sellest pikemalt rääkida.

Omandatud erialadest ja eelnevatest töökohtadest toodi välja mitmeid erinevaid eluvaldkondi.

*Ketraja olen olnud ja sanitar (N1).*

*Sohvoosiajal olin karjalaudas lüpsja ja vasikate talitaja...ja ajaja ka seal laudas (N2).*

*Kokk olin...leivaks töötasin (M5).*

*Autojuht, kojamees (M9).*

*Elektriliine ehitasin, ma ei teagi mis see ametinimetus oli siis (M6).*

Vastajad tõid välja erinevaid probleeme, millega seoses on nad oma töökoha kaotanud. Nimetati lahkarmumusi tööandjaga, koondamist, haigusest tingitud töövõimetust, terviseprobleeme. Intervjueeritavad on ka välja toonud mitteametlikult töötamise ja selle tulemusena töötasust ilma jäämise. Suureks mõjutavaks faktoriks on olnud alkoholism.

*Kuidas ikka sa oma tööst ilma jääd, see kuradima viinusti ikka. Omal ajal sai kõvasti joodud ja siis ei jõudnud tööle ja siis saigi ülemusel kõrini (M3).*

*Ettevõtte kaotati ja mind koondati ära, hiljem ei leidnudki tööd (M6).*

*Ma ju lasin omal saega sõrmed maha, noh ja kus sa siis saad tööd teha kui käest asja pole (M2).*

*Tervis ei pidanud vastu, raske ja füüsiline töö oli ja ei saanud hakkama (N2).*

*Mina olen praegu grupi peal, kümmekond aastat tagasi avastati rinnavähk...lõigati küll kõik välja, aga tööl käia enam ei saanud, aga ma juba nii vana ka, et poleks enam viitsinudki, nüüd natuke raha saab, ajab asja ära (N1).*

Osade respondentide töökaotus oli tingitud probleemidest tööandjaga või olukorrast kus oli satutud kinnipidamisasutusse.

*Käisin tööl, aga rahasid ei kusagilt, pool aastat töötasin nii. Siis sain ikka nii vihaseks, et lubasin tööandjale peksa anda ja siis mind lahti lastigi. Raha pole tänapäevani näinud. Kurat ma ütlen. No aga ega ma ei olnud tööle vormistatud ka nii, et ta saigi kõrvale hiilida maksmisest (M4).*

*Vangi pisteti, mis muud, panin firmast mõned asjad tuuri...ja mul enne seda oli ka paar asja kaelas, siis oligi minek (M1).*

*Peksin ühel vennal näo sisse, tegin natuke omakohust...tead läks jooma käigus ütlemiseks ja siis ma virutasingi talle. Aga tööandja sai tead ja ütles, et nüüd on kõik, et sõprus läbi noh. Läksingi kinni, enne seda olid tingimised peal, selles asi oligi (M10).*

Respondentide vastustest selgus, et töö leidmine ja selle hoidmine valmistab enamjaole probleeme. Probleemide põhjustena toodi välja tervise halvenemist, probleeme võimuorganitega ja tööandjaga. Sageli ka teadmatust oma õigustest.

**Isiklik elu.** Vastajatel paluti kirjeldada oma suhteid laste (juhul kui need on olemas) ja vastassugupoolega. Milline on olnud sõpruskond ja kas tarbitakse alkoholi või muid sõltuvust tekitavaid aineid.

Teema puhul mis puudutas lapsi olid vastajad väga napisõnalised ja ei tahtnud sellel teemal väga pikalt peatuda. Esines ka emotsionaalseid hetki, seda kahe nais respondendi puhul. Seitsmel respondendil olid täisealised lapsed, neljal respondendil lapsed puudusid ja kahel respondendil olid lapsed kuskil mujal elamas – vastavalt siis isaga ja

üks laps kasvab lastekodus. Suhetest lastega toodi välja vägivalda vanema suhtes, surma ja distantseeritust.

Esines respondente kes ei teadnud oma laste asukoha kohta.

*Tean küll, et mul on tütar, aga kui naisega lahku läksime, siis ta võttis ta kaasa ja nüüd on vist kuskil Soomes. Kunagi ikka kirjutas mulle aga nüüd ei tea enam midagi naisest ega lapsest. Vahest tahaks küll teada kuidas neil läheb, aga pole ise ka osanud kuskilt neid otsida. Ja mis see annakski...midagi ei anna ju. Aga teisest kooselust tütreaga suhtlen jälle, otsis ise mind ülesse (M6).*

*On ikka lapsed, kolm tükki koguni, aga nad juba suured nüüd. Siis kui väiksemad olid olime ikka koos. Naisega sain Venemaal tuttavaks, siis kui sõjaväes olin...ta venelane. Siis oli elu ilus. Aga siis tulid probleemid ja...eks mulle ikka meeldis juua vanasti ka vahest ja naisele see ei meeldinud. Tulingi Eestisse tagasi. Vahest ikka kirjutame, poiss käis isegi külas eelmisel suvel (M9).*

*Emaga elab ja minust ei taha midagi teada, Tallinnas pidi olema...õppima pidi, aga rohkem ei tea (M5).*

Varematest peresuhetest esines vägivalda vanema suhtes.

*Enam ei suhtle, mul poeg joodik. Siis kui jõi sain peksa. Ja kui kaineks sai palus jälle vabandust...kus sa siis ei anna andeks, ikka annad, emad annavad ju. Ja nii kui järgmise korrani. Aga siis sai kõik, kõrini sai vot ja nüüd pole juba aastaid rääkinud (N2).*

Valusaimad teemad millega intervjuueeritavatega suheldes tuli diplomandil kokku puutuda olid lapse surm ja lastest loobumine.

*Suhtleksin...aga enam ei saa...surnud on...viis aastat juba. Ikka see kuradima viinaviga, mis muud (N1).*

*Lastekodus on...ega ma ise pannud teda sinna, riik võttis käest ära (M2).*



Suhetes lastega sai valdavalt domineerivaks teadmatust laste asukoha kohta, samas avaldati arvamust selle kohta, et oleks ikkagi hea teada kuidas neil läheb. Huvi laste vastu on, aga puuduvad võimalused või siis tahe nende ülesotsimiseks. Positiivne oli see, et leidis respondente, kes on taastanud või püüavad taastada suhteid lastega. Suhetes lastega sai iseloomustavaks kaugenemine, vägivald ja võõrandumine. Enamjaolt kajastub suhete vähene tähtsus.

Suhetes sõpruskonnaga toodi välja enamjaolt sõpruskonna kadumist seoses kodutuks jäämisega. Vähestel respondentidel olid säilinud sõprussuhted endiste sõpradega.

*Eks ajapikku on neid sõpru olnud ju igasuguseid...praegugi on üks...Pets on siuke vana aja sõber jäänud, keda ei huvitanud, et kodust ilma jäin. Ikka käin vahest tema juures...mõnikord jään ööseks ka (M9).*

Pärast sotsiaalselt tõrjutud staatusesse jõudmist kartus endale mitte kedagi ligi lasta.

*Enne oli ikka rohkem...siis kui noor olin, aga üks nad on ajapikku ära kadunud. Mõni ei tunne enam tänaval äragi...või ei taha tunda. Päris sellist tõelist sõpra ei ole. Ma ei taha kedagi endale ligi ka lasta ja kes see ikka tahab minuga sõbrustada (M7).*

Esines teadmatust sõpruse tähendusest.

*No siin üks vene mammi on, kellel ma aitan asju teha...see vist on (N1).*

*Oi enne olin kõva elu ja rahamees, siis oli sõpru jalaga segada. Või mis sõpru need olid rohkem raha peale väljas...sai tasuta juua. Aga nüüd oli ka siin ükspäev, üks kuradi sõber pani mu rahakoti tuuri (M8).*

Suhetes sõpradega jääb domineerivaks fakt, et nn. sõbrad on sul siis kui sul raha on. Enamus ei suhtle oma endisaegsete sõpradega. Esineb ka olukordi kus vanad sõbrad ei taha enam tänaval ära tunda või rääkida. On ka üksikuid juhtumeid kui sõber on jäänud vaatamata kõige kiuste kõrvale ja toeks. Sõpruskonnal on tugivõrgustiku kujunemisel väga tähtis roll kuid antud kontekstis on see väga habras.

Suhetes vastassugupoolega ilmneb palju probleeme ja oskamatuset paarissuhtes teise inimesega arvestada. Ilmneb ka vägivalda ilminguid mis on viinud suhte lagunemiseni.

Abikaasa või elukaaslase lahkumine, tahtmatus olla suhtes.

*Ma olen praegu ka veel abielus...ametlikult. Pole mina lahutust tahtnud ja tundub, et teda ka ei huvita. Meil vanem poeg juba kolmekümnekuue aastane (M9).*

*Ma ei tahagi mingit suhet ilma ka hea, pole mul vaja mingit tolgust kaela peale elama (N1).*

Toodi välja elukaaslase poolt põhjustatud vägivalda, elukaaslase surma ja soovi olla sõltumatu. Suhtes mitteolemist põhjendati ka suhte mittesoovimisega.

*Kõikides oma kooseludes olen ikka vägivalda tunda saanud. Vaata esimene mees peksis...see oli päris hull, ega ta läks kinni ka lõpuks. Ja teise kuradi raisa kelle ülesse korjasin andis ka jälle kolakat. Mina enam ei taha ühtegi meest oma ellu (N2).*

*Naine suri...pärast seda ei tahtnud kedagi teist. Üks vahepeal nagu oli, aga see põlnud ikka see (M7).*

*Mina ei kannata kui keegi mind kamandab, need naised ju nääksuvad iga kuradi asja peale kohe. On jah nii (M10).*

*Ma nii noor alles, pole veel korralikku naist jõudnud leida (M4).*

Intervjuus kerkib esile erinevaid suhte ja kooselu vorme. Kolm respondenti on olnud ametlikus abielus, üks respondentidest on intervjukeerimise hetkel abielus, vaatamata kooselu ammusele mittetoimimisele. Kaheksal respondendil on olnud mitmeid erinevaid kooselusi ja üks respondent väitis, et tal ei olegi püsisuhteid ja kooselusi olnud. Üks naisrespondentidest on korduvalt tunda saanud füüsilist ja vaimset vägivalda oma erinevate elukaaslaste poolt ja sellega seoses loobunud suhte otsimisest.

Vanemaid puudutav teema kujunes väga emotsionaalseks ja sisaldas palju mälestustesse laskumist. Oli neid kellel olid positiivsed mälestused vanematega seoses, aga ka neid kellel olid need negatiivsed või puudusid üldse. Viiel vastanust olid kas üks või mõlemad vanemad surnud, üks ei vastanu ei ole kunagi oma vanemaid tundnud, kaks vastanut suhtlevad praegugi oma vanematega. Ülejäänud respondendid ei soovinud antud küsimusele vastata.

Domineerivaks sai vanema (te) surm või teadmatus. Suhteid vanematega ilmestasid ka tülid minevikus

*Isa elab mul veel, ema on ammu surnud. Ema suri juba siis kui olin väike. Aga jah isaga suhtleme siiani (N1).*

*Ema elab, käin teda vaatamas, aga isast ei tea ma midagi (M11).*

*Mõlemad on juba ammu surnud (M5).*

*Ei tea oma vanematest midagi, niipalju kui mina mäletan pole nemad mind kasvatanud...kasvasin üldse tädiga ja emast isast ei räägitud meil (M9).*

*Ema elab õe pere juures ja nad ei taha minust midagi teda. Omal ajal läksime riidu kuradi korteri pärast (M3).*

*Elavad aga ma ei taha nendega tegemist teha, kõik asjad kirjutasid õe nime peale, aga mina siis napsutasin natuke ja mind jäeti pärandusest välja. Ma olen siiamani nii solvunud nende peale (N2).*

Suhete katkemised ja vanemate surm on nagu sõpruskonna kaduminegi määravaks tugivõrgustiku hõrenemisel. Tuleb välja õdede-vendade vahelist võistluslikkust ja sisemisi pingeid kus, intervjuueeritavad tunnevad, et neile on liiga tehtud ja nendega on ebaõiglaselt käitunud. Varasemad probleemid on jättnud sügavad jäljed olevikku. Positiivseks võib lugeda, et osad respondendid siiski suhtlevad oma päritoluperekonnaga.

Isiklike harjumuste poolest jagunesid respondendid kolmeks: need kes tarbisid alkoholi sageli, need kes tarbisid harva ja leidis ka neid kes ei tarbinud üldse alkoholi. Siiski jäi domineerivaks enamuses alkoholi tarbimine ja kohati isegi liigtarbimine. Esines ka üks vastus kus tunnistati narkootikumide kasutamist.

Sagedane alkoholi tarbimine.

*Kui võimalus on siis ikka joon, no mis mul muud teha, talvel on külmem ka siis vaja ju sooja saada. Kui joon siis olen öösel kuskil mujal...siis sisse (varjupaika) ei saa (M10).*

*Ikka võtan, aga kui tihti...ma ei teagi...ei ole tihti kolm neli korda nädalas...pole ju palju (M2)?*

*Ikka joon, see viga mul ammusest ajast küljes ei saa päris maha ka jätta, olen proovinud külla, vot ei saa ja kõik (M3).*

*Nüüd saab ikka rohkem võetud, siis kui veel töö ja kodu oli ei tarvitanudki teist niipalju. Nüüd teeb rahulikumaks ja aitab muresid ka unustada (M5).*

*Tead, saa saad ju isegi aru, et olen sõltlane. No ei saa enam muudmoodi. Vangla tegi oma töö ja sõbrad on sellised, kelle seltskonda sa muidu ei sobi (M1).*

*Ikka joon, narkot olen ka proovinud...kanepit tõmban kui kuskilt kätte saan (M4).*

Harv alkoholi tarbimine.

*Väga harva võtan...äkki korra aastas, aga siis ikka korralikult nii, et maa on must ja siis võib jälle mitmeid kuid pausi pidada (N2).*

*Vahest harva saab ikka võetud, seltskonna mõttes (M11).*

*Kui keegi ostab või välja teeb siis joon, ise küll ei hakka ostma (M7).*

Alkoholi mittetarbimine.

*Mina ei joo enam üldse, ma ei salli joodikuid ka, kui siin ka keegi joogine on siis lähen kohe minema, ma ei kannata haisugi (M6).*

*Mina ei joo üldse, ega kasuta ka mingeid muid aineid. Olen oma elus niipalju joomist kõrvalt näinud, et nüüd ise ei taha (N1).*

Mitte kõik respondentidest ei tarvitanud alkoholi ja muid mõnuaineid. Alkoholi tarvitamise üheks paljudest põhjustest toodi välja soov sulanduda seltskonda, tunnete ja muredega toimetulek ja tõsine sõltuvus. Lisaks veel alkoholi rahustav mõju ja võimalus läbi alkoholi tarvitamise unustada probleemid. Kõikidest vastanutest kuus tarvitas alkoholi tihti, viis vastanut tarvitas harva ja kaks respondenti ei tarvitanud üldse

alkoholi. Intervjuu käigus tuli välja, et esines ka vastajaid, kes minevikus tarvitasid ja nüüd ei tarvita või siis vastupidi.

**Kodukaotus.** Respondentidel paluti kirjeldada milline oli nende viimane kodu omamise vorm. Kuidas toimus viimase elukoha kaotus. Kas süüdistatakse kedagi elukohakaotusega seoses. Ja millised tegurid aitasid kaasa või soodustasid kodukaotust või põhjustasid sealt lahkumise.

Vastajad jagunesid elamispinna kasutamise poolest kaheks: oli neid kes üürisid eluaset ja neid kellel oli eluase kahasse kas abikaasa, vanemate või mõne sugulasega.

*Olin päris ametlikult üürikorteris...vahetasin neid päris tihti, ikka oli nii, et omanik tahtis müüa või midagi muud ja siis ma muudkui kolisin. Viimase korteriga oli aga nii, et kui töö kaotas, siis polnud ju raha mille eest maksta...pidingi minema kolima. Omanik vahetas lukud ka veel ära ei saanud kõiki asju kättegi (N2).*

*Üürisime sõbraga kahekesi, aga sõber suri ära ja üksi enam ei jõudnud üüri maksta (M5).*

*Elasin emaga koos, aga see oli väljakannatamatu. Ta ei lasknud mul sinna kedagi tuua (M4).*

*Korter oli abielu ajal soetatud ühisvara, kui naine suri jätsin korteri pojale, arvasin, et mul pole seda vaja (M7).*

*Oli oma korter, aga õde ütles, et müü maha ja koli minu juurde. Tegimegi nii ja siis viskas ta mu tänavale (M11).*

*Vanemad jätsid meile vennaga kahepeale korteri, aga me ei saanud väga hästi läbi ja otsustasin sealt lihtsalt jalga lasta...olgu õnnelik seal (M8).*

*Ma elan maal tegelikult, aga sattusin tuberkuloosiga haiglasse...päris pikalt olin haiglas. Ja maja oli niigi vana ja väsinud ja talvega kukkus lisaks katus ka veel sisse. Polnudki enam kuhugi tagasi minna...ehitada mul seal pole raha, keegi seda osta ei taha ja nüüd ta lihtsalt laguneb seal. Vanemate kodu oli kunagi. Kahju on küll aga midagi pole teha, elu on selline, ega lapsed süüdi pole nagu öeldakse (M7).*

Viis respondenti kasutas enne kodutuks jäämist vanemate või sugulaste, elukaaslase korterit, üks nendest oli ka korteri omanik. Seitse respondenti kasutas üürilepingu alusel eluruumi.

Respondentidelt uuriti kas nad tunnevad, et keegi teine võiks olla süüdlane nende kodukaotuses.

Toodi välja nii indiviidist kui ka ühiskonnast lähtuvaid põhjuseid.

*Ei saa ma siin kedagi süüdistada peale iseenda. Ega riik ja ühiskond ei ole süüdi selles milliseks mina olen oma elu elanud. Lapsed pole süüdi. Ikka ise. Inimene teeb kõik endale ise (M9).*

*Tegelikult olen ju ise süüdi. Oleks pidanud majaomanikuga õigel ajal asjad korda ajama ja olekski korras olnud (N2).*

*Ma ei jõudnud enam üüri maksta, omanik muudkui tõstis hinda ja palk oli nii väike, et ei jõudnud hinnatõusuga kaasas käia. Mul oli vaja ju endale süüa ka osta...ja siis ei jätkunudki seda raha enam. Põhimõtteliselt tõsteti mind koos asjadega tänavale ja teha polnud midagi, minna polnud kuhugi (M3).*

*Töölt koondati ka ära (M5).*

Leidus respondente kes ei leidnud, et nende praegune olukord on tingitud kellegi teise süüst.

*Ei süüdistata kedagi...mis ma siin süüdistan ja mis see mulle enam annakski (N1).*

*Ikka ise olin süüdi, pidin ju vanglasse minema ja siis läkski üürikas minema (M1).*

Siit võib järeldada, et respondentide kodu kaotus on tingitud nii individuaalsetest kui struktuurilistest põhjustest mis on omavahel tihedalt seotud. Respondentide puhul, kes leidsid, et keegi ei ole süüdi peale nende endi paistsid silma ilmingud, et nad on heitunud ja loobunud mõtlemast sellele, et kas kodukaotus on tingitud enda, teiste või mõlemate osapoolte tegevuse või tegevusetuse tagajärjel.

**Kodutus.** Respondentidel paluti kirjeldada oma praegust olukorda kodutuna. Esitati küsimusi tervisliku seisundi ja toimetuleku kohta. Paluti kirjeldada muutuseid mis on toimunud suhtlusringkonnas pärast kodukaotust. Kas ja kuidas on kodutus mõjutanud isiklikku elu. Millest on tingitud toimetulekuraskused ja millest tuntaks kõigerohkem puudust praeguses elus ja anda omapoolne hinnang tekkinud olukorrale.

Enamus vastajatest rääkis kodutuse mõjust füüsilisele tervisele, vaid kaks vastanud mainisid, et kodutus mõjutab neid ka vaimselt. Füüsiliselt on raskem toime tulla talvekuudel, suvel on kergem.

*Pean käima kepiga nüüd, üksaasta talvel võttis külm varbad niimoodi ära, et lõigati maha (M6).*

*Vererõhk jupsib koguaeg (M7).*

*Vahest on nii, et rahapäevani on veel kaua aega ja siis ei saa korralikult süüa...olen ikka palju kõhnemaks jäänud selle aastaga. Ikka mõjub tervisele...pidev stress on, näed täitsa halliks olen läinud (naerab) (N1).*

*Igasuguseid haiguseid olen põdenud...praegugi olen tatine natuke (M8).*

*Ega see mõjub ikka vaimselt laostavalt küll, kui sa pead tänaval mööda prügikaste käima ja siis kõik vaatavad sind. Mina käin öösiti...olen puhtalt riides ja ei sega kedagi, ükskord ühed noored pakkusid isegi raha. Häbi oli küll vastu võtta, aga vaja oli...mu on ikka mingi eneseväärikus ka säilinud ju (M11).*

Üks vastanu leidis, et kodutus ei ole tema füüsilisele ja vaimsele tervisele mõju avaldanud, pigem leidis selles midagi positiivset.

*Mul on nii hea tervis...terve nagu purikas. Mul on oma igahommikune taara ring, see hoiab mind vormis (M10).*

Kokkuvõtvalt võib öelda, et respondendid hindasid oma tervislikku seisundit pigem halvaks. Kaheksa respondenti leidis, et nende füüsiline seisund on halb, kaks hindasid ka vaimset tervist halvaks, kaks ei osanud vastata ja üks respondentidest leidis, et tema

nii füüsiline kui ka vaimne tervis on head. Siit võib järeldada, et kodutus mõjub väga tugevalt inimeste nii vaimsele kui ka füüsilise tervisele.

Kirjeldamaks oma toimetulekut praeguse eluga leidsid neli respondenti, et nende toimetulek on rahuldav. Üks vastanutest arvas, et ta toimetulek on hea ja ülejäänud kaheksa ei olnud rahul oma praeguse toimetulekuastmega.

*Saan hakkama kuidagi, nälgas ei ole...raha just loopida ka pole, aga hädaldada pole midagi (M7).*

*Kui kokkuhoidlikult elada saab hakkama, eks ikka enne rahapäeva on rahad otsas ja siis tuleb mingit muud varianti vaadata (N1)*

*Ei saa ju hakkama saada, kui millegi eest pole hakkama saada (N2).*

*Kui sa mõtled rahalist toimetulekut, siis see on päris hull ikka...selle eest võib ainult ühiskonda tänada (M4).*

Respondendid kirjeldasid muudatusi mis on toimunud nende elus ja suhtlusringkonnas pärast kodukaotust. Suuremate muudatustena toodi välja suutmatust leida tööd, halvenenud tervist ja sõprade kaotust ja eneseväärikuse kadumist.

*Elus on ikka päris palju muutunud...ega enam ei ole nii lihtne kuhugi tööle saada, ikka vaadatakse kuidagi teistmoodi (M1).*

*Tervis on käest ära. Ja vanad sõbrad on kõik kadunud (N1).*

*Kuidagi peab hakkama saama. Vahest tuleb käia isegi mööda prügikaste, et süüa saada. Aga ega ma nüüd päris solgi sees ei sori, ma ikka tean millal ja missuguse poe juurest head ja paremat leida võib. Vahest on nii ka olnud, et keegi lihtsalt tuleb ja küsib, et „näe kuule mul jäi täna kodus suppi üle, kas tahad?“. Ega ma ei pirtsuta, kui pakutakse siis tuleb ikka vastu võtta, muidu äkki veel solvad kedagi (naerab) (M11).*

*Emotsionaalselt on raske, vahel on ikka väga valus kuulata kuidas keegi sinust seljataga halvasti räägib. Aga mis nemad ka teavad (M6).*



Mõned respondendid kirjeldasid suuremate muudatustena rahalisi raskusi ja uusi tutvusi teiste sotsiaalselt tõrjututega.

*Ega väga palju muutunud ei olegi peale selle, et kodu ei ole. Rahaliselt oli enne ka raske, pidi kuidagi hakkama saama. Sõpru pole mul kunagi eriti palju olnud...olen selline rohkem omaette (N2).*

*Olen ikka uusi tutvavaid ka leidnud juurde (M6).*

Suhted endiste sõpradega on enamjaolt katkenud või siis väga pealiskaudsed. Uute lähisuhete loomine on raskendatud minevikust tingitud mõjutuste pärast. Häbitunne lähedaste ja tutvavate ees. Uusi suhteid luuakse peamiselt teiste sotsiaalset tõrjututega. Tihti tuntakse ennast alaväärsetena. Lagunenud on sotsiaalne tugivõrgustik.

Kodutuse mõjust isiklikule elule toodi väljaolukorraga harjumist, aga ka enda mitteväärsena tundmist.

*Mina olen sellega juba ära harjunud, et mõni päev saab süüa, teine päev tuleb lihtsamalt läbi ajada. Mis ta siin ikka mõjutab, tuleb elada (M9).*

*See pole kellegi elu. Vanasti olin ikka viisaks inimene. Ma olen selle kodutu elu juures ikka igasugust vabanda väljenduse eest aga, olen sitta näinud noh. Sellist elu ei tahaks kellelgi soovida (M1).*

*Väga kurb ja üksik on vahest olla (N1).*

Esines respondente, kellel olid seoses kodutuks jäämisega tekkinud enesetapumõtted.

*Tunnen, et mind pole kellelegi vaja enam (N2).*

*Olen mõelnud ka enesetapule, ükskord tahtsin omale käe külge panna, aga sõbrad tulid vahele. Aga siis olin natukene joonud ka. Ega kaine peaga vist ei julgeks (M4).*

*Vahel on küll selline tunne, et tahaks ära minna, ma mõtlen kohe päriselt. Teeks omale lõpu peale ja kõik. Pole enam midagi jäänud siin ilmas (M9).*

Kodutus on mõjutanud kõikide respondentide isiklikku elu. Tihti tuntakse ennast ühiskonna jaoks mitteolulisena. Tuntakse ennast sotsiaalset tõrjutu ja õnnetuna. Kodutuks olek tekitab enesetapu mõtteid ja paneb vastajaid ennast alaväärsetena tundma.

Respondendid kirjeldasid millest tunnevad kõige enam puudust praeguses elus. Praeguse eluga toimetulekusk peeti oluliseks raha olemasolu aga tunti puudust ka sellest, et minevikus on mõningad otsused valest tehtud või tegemata jäänud. Tunti puudust privaatsusest.

*Raha oleks vaja. Tahaks normaalselt elada, ma ei tahagi mingit uhket maja ja autot. Ma olen eluaeg lihtne mees olnud. Lihtsaid asju tahan, nagu oma kodu, köht täis ja vahel ka korralikult pea täis võtta (naerab) (M7).*

*Tunnen puudust sellest, et omal ajal ei viitsinud piisavalt palju õppida. Nüüd oleks äkki elu teistmoodi olnud (M6).*

*Lastest tunnen vahel puudust ja oma koerast...selle ma pidin ära andma kui kodu kaotasin (M2).*

*Isiklikke asju pole kuhugi panna, koguaeg pean kott kaasas käima...privaatsust pole. Väike kapp küll on aga sinna ei mahu ju midagi ära (M1).*

Avaldati arvamust ka aastaegade suhtes.

*Suvi võiks tulla siis läheks ka kergemaks (M5).*

Leidus ka vastajaid kes ei leidnud ennast millestki puudust tundvat.

*Millest ma siin ikka puudust tunnen, pole mul eriti midagi vaja. Ma ei ole üldse paljunõudlik (M9).*

Enamus respondente leidis, et raha olemasolu aitaks leevendada elus vajakajäämisi. Kodutusega kaasnev privaatsuse puudumine ja olukorrad kus isiklikud asjad kaovad või satutakse varguse ohvriks.

Respondendid kirjeldasid oma toimetulekuraskuse põhjuseid ja andsid hinnangu oma praegusele olukorrale.

Toimetulematust seostati raha puudumisega.

*Eks ma sellepärast olen toimetulematu, et mul raha pole. Praegu ka ei saa hakkama. Mul oli siin sügisel üks tööots, siis oli ikka palju lihtsam, aga siis tuli see haigus peale jälle ja ei saanud enam tööl käia (M7).*

*Kõik asjad maksavad ju raha...rahas on kõik kinni (M10).*

Oldi rahul ja anti mõista, et toimetulekutoetusel on suur osatähtsus elus hakkamasaamisel.

*Praegu on päris hea. Ööbimiskoht on ju olemas...siis kui kaine olen muidugi. Toimetulekutoetust saan ka. Vahest korjan mõne pudeli ja saan hakkama (M11).*

Toodi välja tervise probleeme, mis on tinginud toimetulematuse.

*Tervist pole, sellepärast ongi raske (N1).*

Esines olukorraga leppimist.

*Tuleb hakkama saada (M4).*

Üks respondentidest tõi välja ka olukorra, kus hakkamasaamist on takistanud erinevad lisakulutused, mis on tekkinud indiviidi enda süü läbi:

*Praegu on raske...olin siin jälle plate peal üks öö...sain tulema öeldi, et mine ja nüüd kurat tuli mingi kohtutäituri kiri, et pean maksma selle öö eest ka veel. Mul niigi raha pole nüüd veel see asi ka, tõmbab ikka kõrist kinni (M1).*

**Vaade tulevikku – olukorrast väljapääsemine.** Respondentidelt uuriti mida nad on oma olukorra parandamiseks/muutmiseks ettevõtnud, kas ja millist abi nad ootavad ja kellelt. Mida vajatakse kõige rohkem, et iseseisvalt toime tulla. Milliseks on kujunenud sotsiaalabi –ja teenuste osakaal toimetuleku soodustamisel. Lisaks uuriti kuidas

tajutakse ühiskonna suhtumist kodutuse probleemi ja mis võiks Eesti riigis teisiti olla, et kodutust vähem oleks.

Olukorra parandamiseks toodi välja erinevaid aspekte. Osad vastajatest olid ka seisukorral, et nende nn. tegevus või tegevusetus ei ole kuidagi muutnud nende praegust olukorda.

*Midagi ei ole...no tegelikult päris nii vist ei saa öelda...ma koguaeg teen ju midagi aga paremaks ei lähe (M1).*

Esines ka lootusetust tekkinud olukorra suhtes.

*Mis mul ikka teha ma invaliidsuspensionär...aga pension nii väike, et...tööle mind enam keegi ei taha (N1).*

Leidus respondente kes püüavad/on püüdnud oma olukorda parandada läbi erinevate tegevuste.

*Arsti juures käisin, et siis kui tervise korda saan, siis saan mingit tööd ka teha (M7).*

*Ega ma igavesti siia ei jää, mul üks töökoht soolas praegu. Mul üks sõber lubas sebida koha sinna Rimisse...no kärulükkajaks noh. Siis läheb paremaks (M5).*

Seoses katkenud suhete paranemisega loodeti lähedast abi ja toetuse peale.

*Minul tütar lubas toetada, algul ei tahtnud isast midagi kuulda, aga nüüd juba pikemat aega suhtleme ja ütles, et aitab ja siis elab ja vaatab mis ja kuidas saama hakkab (M6).*

*Tütar äkki... võiks sõjakirve maha matta ja isa natukene aidata. Ega ma siis koguaeg ka halb ei olnud, omal ajal olin ikka ju nende jaoks olemas ka (M5).*

Ootused abi suhtes olid respondentidel erinevad. Leiti, et kohalik omavalitsus ja riik võiks toetada.

*Linn võiks ka ikka vaadata kes nagu tõeliselt abi vajab ja sellest välja tahab tulla ja siis neid rohkem toetada (M11).*

*Riik peaks aitama mind, olen ju Eesti riigi kodanik (M4).*

*Ei aita see riik ka, need elavad selt riigikogus oma elu ja meie peame oma poris ise hakkama saama (N2)*

*No rahalist abi võiks keegi anda, linn äkki või mõni eraisik võiks annetada (M8).*

*Mina ei teagi kas keegi mind enam aidata saaks. See toetus võiks natukene suurem olla, ehk siis linn ja riik peaks mind aitama. Siis kui tööl käisin maksin makse nüüd kui mul on häda ei taha enam keegi sellest välja teha (N1).*

Tunti vajadust nõustamisteenuse järele.

*Korteri saamise suhtes võiks keegi aidata, ise ju ei tea neid kõiki asju nii täpselt (N2).*

Leidus ka respondente kellel puudus omapoolne nägemus sellest, kellelt ja millist abi oodata, või arvati, et saadakse ilma teiste toetuseta hakkama.

*Kes mind ikka aitama peaks, ise olen ju oma olukorras süüdi (M9).*

*Ei oota kelleltki abi, saan ise hakkama (M2).*

Esines rahulolu oma praeguste võimaluste suhtes.

*No varjupaigast on mul ikka nii suur abi olnud ja päevakeskus ja juhataja on meil ka siin väga tore ja abivalmis. Ükskord päevas saab sooja sööki ja... (M6).*

Vastajad kirjeldasid mida nad kõige enam vajavad, et ühiskonnas toime tulla. Enamus vastajatest, leidis, et kõige aluseks on raha ja rahasaamist takistavad mitmed erinevad asjaolud nagu, töötus, halvenenud tervis ja oskamatus/suutmatus leida tööd. Raha ja töökoha puudumine on omakorda takistuseks elamispinna saamisel. Üks respondentidest tõi välja ka asjaolu, et alkohol on probleemiks ja tugevaks mõjutajaks mis tingib toimetulematust. Töökoha olemasolu aitaks iseseisvalt hakkama saada.

*Töökohta oleks vaja siis saaks kenasti hakkama (M9).*

*Tööd vajan, aga ma olengi juba tööbüroos kirjas, käin ikka oma nägu näitamas ja siis vahest nad ikka pakuvad mulle midagi. Nüüd ju kevad ka käes varsti, siis hakkavad igasugused aia ja põllu tööd pihta ja siis ikka midagi leiab (M11).*

*See selline suletud ring, kust on väga raske välja tulla. Kui sul pole tööd, siis sul pole ju raha ja kui sul raha pole siis sa ei saa omale mingit elamispinda. Aga elamispind on ju vajalik selleks, et sa saaksid jälle tööl käia. Ja nii see asi muudkui keerleb ja keerleb (M4).*

Tunti puudust ja leiti, et elamispind aitaks soodustada toimetulekut.

*Elamispinda on vaja. Tegelikult ma olengi juba sotsiaalkorteri järjekorras (N2).*

Loodeti tervise paranemise ja sõltuvusest vabanemise peale.

*Kui tervise korda saaks, siis sellest oleks juba suur abi. Aga nüüd nad tõstsid seda visiiditasu ka seal haiglas ja ega ma enam ei taha sinna minna. Ma pean ju ka samamoodi maksma (M7).*

*Joomisest oleks vaja lahti saada. Aga ma ei teagi kuhu ma peaksin pöörduma...ja siis tuleb midagi vahele jälle ja... (M2).*

Respondendid kirjeldasid kuidas ja millisel määral on sotsiaaltoetuste –ja teenuste osakaal toimetulekut soodustanud. Kaks respondenti said intervjuu hetkel toimetuleku toetust. Kuus respondenti olid töövõimetuspensionärid. Osa respondentidest leidis, et toetused ja teenused soodustavad hakkamasaamist.

*Natuke ikka aitab see toetus, ära muidugi ei ela, aga parem ikka kui mitte midagi (N1).*

*Ikka on aidanud, tänu sellele sain oma dokumendid korda aetud...ma ei pidanudki ise maksma midagi, mõtle mis raha nad tänapäeval selle asjaajamise eest küsivad (M11).*

*Niipalju oli kas, et nad mulle seal linnavalitsuses ütlesivad, et kuidas ma pensionit saama hakkan ja, et ma pean sinna pensioniametisse minema ja seal nad ju ka räägivad, et milliseid pabereid on vaja enne (M5).*

Ükski respondentidest ei olnud täielikult rahul toetuste ja teenuste saamis tingimustega. Leiti, et toetused ja teenused küll soodustavad toimetulekut, aga täielikuks hakkamasaamiseks sellest siiski ei piisa.

Respondentidelt paluti kirjeldada kuidas nad tajuvad ühiskonna suhtumist kodutuse probleemi. Enamik respondente on saanud kodutuks olemise ajal tunda halvustavat ja süüdistavast suhtumist ühiskonna poolt. Halvustav ja süüdistav suhtumine on saanud osaks nii ametiasutustega suheldes kui ka teiste indiviidide poolt.

Esines ühiskonna –ja indiviidi poolset stigmatiseeritus.

*Ikka süüdistav on. Kui vanglast välja sain, siis tahtsin ka tööle saada. Ja siis tööandja vaatas ikka väga viltu selle peale. Ega ta isegi ei süvenenud miks ma kinni istusin, ütles kohe kindla ei (M1).*

*Bussist on ka mitu korda välja visatud (M3).*

*On ikka väga halvasti öeldud kui olen käinud tööd küsimas. Tulin ära ja päris nutsin kohe, ega ma olen ju ka inimene, ega ma mingi kalts ei ole (N2).*

*Ikka rohkem halvustav on, ega keegi eriti sind tööle võtta ei taha. Ükskord ütlesingi sõbra aadressi, et mitte varjupaiga aadressi anda (M6).*

*Kiirabi oli vaja kutsuda, vaata ma ei tulnud oma sellest narkoasjast välja ja siis see kiirabi oli juba mitu korda käinud mind nn. elule turgutamas. Ja siis nad ka ütlesid, et neid enam ei huvita, et nemad enam ei tule, pidin ainult maksumaksja raha raiskama (M4).*

*Mul oli küll ükskord tahtsin korterit üürida ja siis telefoni teel oldi nõus. Aga kui kahale läksin siis olid nad uurinud, et ma varjupaigast ja siis öeldi kohe ära (N1).*

*Mõnikord noored kaubanduskeskuses on halvasti öelnud ja poest on ka välja aetud (M2).*

*Mõnel on täiesti ükskõik, keeravad lihtsalt tänaval pea ära ja ei vaatagi sinu poole, no nagu sind pole olemas. Ja mõni teine ainult jõllitab ja siis sosistavad või kommenteerivad (M5).*

Leius respondente, kes tajusid teiste indiviidide poolset suhtumist pigem abivalmi ja kaasatundvana.

*Mõni tunneb ikka kaasa ka. Siis kui ma veel seal autokeskuse juures magasin siis oli ikka küll päris mitu inimest, kes mulle süüa ja asju tõid. Üks pakkus isegi elamispiraia ühe vanainimese seltsilisena, aga mulle see variant ei sobinud. Vabadus on ikka kallim...mulle ei istu kui keegi hakkab mulle ette kirjutama millal ma pean mida tegema (M9).*

*Mina küll ei ole tähele pannud, et halvasti suhtutakse. Ma ju välimuse järgi täiesti tavaline inimene. Käin puhtalt riides ei haise, avalikult mööda prügikaste ei käi ja ega võõrad ju ei tea, et ma ööseks varjupaika lähen (M11).*

Kaheksa respondenti kolmeteistkümnest leidsid, et on oma kodutuks olemise perioodi jooksul tajunud nii ühiskonna kui individide poolset stigmatiseeritust. Kõigist vastajatest ainult kaks leidsid, et indiviidi poolne suhtumine kodututesse on abivalmis ja kaasatundev. Ühiskonna poolset suhtumist ei osatud kirjeldada.

Intervjueeritavatel paluti kirjeldada mis võiks nende arvates Eesti riigis teisiti olla, et kodutust kui sotsiaalse tõrjutuse väljundit vähem oleks.

Paljud respondentidest ei osanud või ei tahtnud sellele küsimusele vastata. Intervjueerijal jäi mulje, et mõned respondentidest on juba nii heitunud, et leiavad, et sellisel teemal kaasarääkimine ei kuulu nende pädevusse. Siinkohal võib mängida ka rolli teadmatus antud teemast laiemalt.

*See nii raske küsimus, mina küll ei oska selliselt mõelda mis nüüd riigis teistmoodi peaks olema (N1).*

*Ei mina ei tea (M4).*

*Ma ei oskagi sellele küsimusele päris täpselt vastata (N2).*

Leiti, et riigi ja kaasinimeste toetus vähendaks kodutuse probleemi.

*Ma ei saa ju päris nii öelda, et riik peaks mulle midagi tasuta andma, et ma enam kodutu ei oleks. Toetada küll võiks kuidagi aga...äkki võiksid need toimetulekutoetused ja pensionid suuremad olla. Ma olen ka grupi peal aga see raha nii väike, et ära küll ei ela (M11).*



*Kaasinimesed peaksid mõistvamad olema. Probleemiga tuleks tegeleda juba enne...ma mõtlen, et peaks olema nii, et see inimene ei jääks kodutuks (M6).*

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et kodutus on saanud tõsiseks probleemiks inimestele kes oma tahtest olenemata on sellesse olukorda sattunud. Kodutu staatusesse võib sattuda inimene vaatamata oma haridusele ja eelnevatele töökohtadele. Minevikul on väga tugev ja määrav mõju hetkeolukorrale. Olukorra kujunemisel saavad määravaks erinevate faktorite koosmõju ja suutmatus halveneva või halvenenud olukorraga toime tulla. Kodutuse seisundist väljapääsemist takistavad erinevad tegurid mida võib seostada tööpuuduse, elamispinna ja toetava tugistruktuuri puudumisega. Kodutus mõjub laostavalt nii inimese füüsilisele, kui ka vaimsele tervisele ja takistab elus edasiliikumist. Esineb moraalset laostumist ja võivad tekkida enesetapumõtted. Ootused ühiskonnale ja teistele inimestele on suured, loodetakse riigi ja KOV-i abile. Taastatud peresuhetest loodetakse saada abi olukorrast väljapääsemiseks. Vaatamata olukorra trööstitusele esineb erandlikke olukordi, kus kodutu staatusesse sattunud inimesed võtavad vastu otsuseid ja viivad läbi tegevusi oma elukorralduse muutmiseks ja elujärje parandamiseks.

## **2.4. Arutelu, järeldused ja ettepanekud**

Käesolevas peatükis arutleb töö autor järgmistel teemadel: Millised faktorid on põhjustanud või soodustanud isiku kodutuks jäämise, kuidas mõjutab kodutus isiklikku elu ja inimvara kvaliteeti laiemalt, millised on kodutuse staatusest väljapääsemise võimalused ja millised ootused on ühiskonnale ja teistele inimestele. Autor leiab, et laialdaste järelduste tegemiseks on valim (13 respondenti) liiga väike, aga samas aitab see mõista mis on üldine kodutuse fenomen. Uurimistöö tulemused annavad ülevaate ja aitavad paremini teadvustada kodutuse põhjuseid.

Swärd 1999 toob välja, et Euroopas on kodutuse põhjuste selgitamiseks kõige aktsepteeritavam marginaliseerumise teooria, mille kohaselt on kodutuse põhjused jaotatud individist lähtuvateks ja struktuurseteks, ühiskondlikke ressursside jaotamisega seotud põhjusteks. Eesti sotsiaaltöötajad leiavad, et kodutuse põhjused on pigem struktureeritud kui individuaalsed. Respondentide vastustest selgus, et kodutuks jäämise põhjused on nii individuaalsed kui ka struktureeritud. Tuginedes teooriale mis

toob välja kodutust põhjustavad indiviidist lähtuvad faktorid ja võrreldes neid respondentide väljatoodud põhjustega mille hulgas on suutmatus pääseda välja vaesusest millesse on sattunud lapsepõlves, alkoholi ja narkootiliste ainete tarbimine, konfliktid sugulaste ja pereliikmetega. Leiab töö autor, et need faktorid ei ole ainult isiksusest sõltuvad, vaid on tugevasti mõjutatud ühiskonna poolt.

Respondentide vastustest selgus, et kodutuse põhjusteks on olnud töökaotus seda nii indiviidist kui ka ühiskonnast tingitud põhjustel. Paljudes olukordades on alkoholi tarvitamine viinud isiku töökaotuseni ja sealt omakorda üürivõlgadeni ja eluasemest ilmajäämiseni. Mõnede respondentide puhul on töökaotus põhjustanud alkoholi liigtarvitamise ja selle tulemusena tülide tekkimise perekonnas, mis on viinud kodukaotuseni. Mõningatel juhtudel oli ka kodutuks jäämise põhjusteks kinnipidamisasutusest vabanemine või sinna sattumine. Vabanenul puudub võimalus tööturul ennast tõestada ja sellega seoses puuduvad võimalused üürida eraturul eluaset. Alkoholi ja narkootikumide tarvitamine on viinud isikut olukorrani kus nad heidetakse välja perekonnast ja seeläbi on suutmatud leidma elamispinda. Siit saab järeldada, et teoorias väljatoodud sotsiaaltöötajate arvamusel baseeruvaid kodutuse põhjuseid ei saa üheselt samastada töö autori poolt läbi viidud uuringuga. Uurimuses said siiski domineerivaks individuaalsed faktorid.

Käesolevas uurimuses selgus, et kodutust ja kodutuks jäämist võivad mõjutada juba lapsepõlves avalduv võimaluste puudumine, oskus välja pääseda olukorrast mis on tingitud kas hariduse puudulikkusest või suutmatusest väljuda vaesusringist. Lisaks võib kodutuks jäämist mõjutada varane lahkumine päritoluperekonnast.

Täiskasvanueas esines respondentidel mitmeid asjaolusid mis on põhjustanud või soodustanud isiku kodutuks jäämise: ettevõtte likvideerimine, isiklikud probleemid tööandjaga, koondamine. Toimetulematus ja madalad sissetulekud (töövõimetuspension, töötu abiraha) tingivad olukorras, kus ei suudeta tasuda kõrgeid üürisummasid. Respondendid leidsid, et kodututele makstavad sotsiaaltoetused ei ole piisavad katmaks ka kõige elementaarsemaid eluks vajalikke kulusi. Varane õpingute katkemine ja puudulik haridus ei võimalda tööturul konkurentsivõimelisena püsida. Puudulikud teadmised seadustest ja oma õigustest on viinud olukorrani kus sõlmitakse tööandjaga suulisi lepinguid, mis hiljem on kaasa toonud töökoha ja palga kaotuse.

Kodutus võib põhjustada olukordi kus isik peab tundma sotsiaalset tõrjutust tööandja poolt, tööandjad võivad neid koondada ja mitte tööle võtta neile mittesobivaid kandidaate ja seda isiku eelneva elukorralduse põhjal (kriminaalne käitumine, lõpetamata haridus).

Käesolevas uurimuses said domineerivaks kodutuste põhjusteks indiviidist lähtuvad tegurid: katkenud peresuhted (lahutus, vägivald, alkoholism), halb tervislik seisund, mis on põhjustanud töölt kõrvalejäämise või suutmatuse leida uut töökohta, kriminaalne taust (vanglast vabanenud).

Uurimuses saab välja tuua, et respondendid jagunesid kaheks grupiks. Esimese grupi moodustasid need, kellede kodutuse põhjuseid võib otsida juba lapsepõlvest ja noorukieast ja teise grupi need kellede kodutuks jäämine on tingitud hilisematest elu jooksul tekkinud probleemidest.

Uurimuses selgus, et kodutus mõjutab tugevalt isikute vaimset ja füüsilist tervist, ning seab piirangud vajaduste rahuldamiseks. (Linnas 2003) on oma bakalaureuse töös välja toonud autori arvates hea võrdluse Maslowi püramiidi teooriaga, mille kohaselt ei suuda inimene minna järgmisele tasemele, enne kui eelmise taseme vajadused on rahuldatud. Ka käesolevas uurimuses peab see võrdlus paika. Inimestel on raske keskenduda kõrgemate vajaduste rahuldamisele, kui kõige esimese taseme vajadus on rahuldamata. Uurimuses tuli välja et paljudel respondentidel ei ole igapäevaselt rahuldatud ka esmased füsioloogilised vajadused.

Töö autor võis tõdeda, et kodutus avaldab vaimsele tervisele väga suurt mõju, isikud tunnevad ennast tihti alaväärsetena, tõrjututena ja ebavajalikena. Mitmel respondendil olid ka enesetapu mõtted. Vaimsele tervisele avaldab mõju ka see, et ümbert on kadunud toetav tugivõrgustik sõprade ja perekonna näol. Vaid vähestel respondentidel olid säilinud sidemed minevikuga (perekonna, sõprade, tuttavatega).

Uurides sihtgruppi saame väita, et ükski respondentidest ei olnud kodutuks olemist omale vabatahtlikult valinud. Isikutel puuduvad vahendid, et olukorrast omal jõul välja tulla. Vähene ressurss nii rahaliselt kui ka teadmiste osas, tingib selle, et langetakse üha sügavamale vaesuse lõksu. Trumm (2010) toob välja, et vaesust iseloomustab madalam

turvalisus ja suuremad sotsiaalsed riskid, samuti väiksemad sotsiaalsed õigused ja võimalused. Suurenenud on vaese isiku sõltuvus ühiskondlikest institutsioonidest ja teistest inimestest.

Tuginedes uurimusele saab töö autor välja tuua, et respondentide ootused ühiskonnale ja teistele inimestele on suured. Arvatakse, et riik ja KOV peaks aitama ja toetama, samas loodetakse ka lähedaste abile ja toetusele. Respondendid leidsid, et toetuste ja teenuste osakaal on hakkamasaamisel suure osatähtsusega. Loodetakse ka töö leidmisele ja ise hakkamasaamisele. Tehakse etteheiteid küll riigile, aga enamjaolt leiavad vastajad, et nemad ise on oma olukorras süüdi. Leidus intervjueeritavaid, kes leidsid, et nad ei vaja ega küsi kellegi abi ja saavad ise hakkama. Töö autor leiab, et abi mitteküsimine ja väidetav ise hakkamasaamine on seotud alanenud enesehinnanguga mis on tekkinud seoses kodutuks olemisega. Lisaks leiab autor et, kui on langetud juba tõrjutud seisundisse on väga raske ilma ühiskonna poolse abi ja toetuseta indiviidil sellest välja rabeleda ja struktuuraalsel tasandil kodutuse probleeme lahendada.

Kodutul isikul puuduvad tihti võimalused ja teadmised ühiskonna poolt pakutavaid toetusi ja teenuseid kasutada. Respondentide vastustest selgus, et esineb teadmatust mingite teenuste pakutavuse ja kättesaadavuse suhtes. Uurimuses tuli välja vajadus nõustamisteenuse järele. See kuidas kodutuse olukorrast välja tulla on tugevasti mõjutatud sellest kaua isik on kodutu olnud ja kas teda ümbritseb toetav võrgustik. Kahjuks on aga enamusel kodututest toetav võrgustik katkenud või ei ole piisavalt toimiv soodustamaks ühiskonda tagasi tulekut. Kodutute seaduslik kaitse peaks olema riigi poolt tagatud, kuna nad on ühiskonnas üks kergemini haavatavaid sotsiaalseid gruppe. Tihti ei ole nad ise suutelised oma õiguste eest seisma ja näevad oma olukorra tekkimises enda süüd.

Läbiviidud uurimuse põhjal tehtavad **ettepanekud** on järgmised:

Sotsiaaltöös tuleks rohkem tähelepanu pöörata sellele, et kodutus ei ole ainult indiviidi vaid kogu ühiskonna probleem. Kodutuks võivad sattuda inimesed vaatamata oma eelnevale hariduslikule ja majanduslikule olukorrale. Kodutute arvu vähenemisel väheneksid ka riigi sotsiaalsed kulutused. Uurimuses selgub, et erinevate faktorite kokkulangevus, nagu tööpuudus, alkoholism, haigused, koduvägivald, vanglast

vabanemine ja eluruumi puudus on muutnud kodutu inimese naasmise tavaühiskonda väga raskeks.

Eluruumi puudus on tihti tingitud kinnisvaraomanike tõrjuvast suhtumisest. Euroopa liidu teatajas (2011) on välja toodud Regioonide Komitee arvamus teemal „Võitlus kodutusega“ kus Regioonide Komitee esitab soovitusi ja ettepanekuid. Siinkohal leiab töö autor paar huvitavat ettepanekut mida samastab enda mõtetega. Näiteks **ettepaneku** kohalikule omavalitsusele, viia läbi teabekampaania mis oleks suunatud kinnisvara omanikele. Kampaania ärgitaks kinnisvara omanike üürima elamispinda sotsiaalselt tõrjutud inimestele. Boonusena võiks kinnisvara omanikele pakkuda lisasoodustusi. Diplomandi eelkaitsmisel täiustas üks oponentidest seda ettepanekut veel omapoolse seisukohaga. **Ettepanek** kohalikule omavalitsusele, võtta kinnisvara omanikelt üürile elamispindu, edasiüürimise eesmärgiga kodututele. Kohalik omavalitsus võtaks vastutuse elamispinna heaperemeheliku kasutamise eest mis omakorda annaks kinnisvaraomanikule suurema kindlustunde, kui pinna üürimine otse sotsiaalselt tõrjutud isikule.

Tihti ei arvestata täiel määral kodutute hulka kuuluvate inimeste suurt heterogeensust, ning seda, et inimesed võivad sattuda tänavale väga erineval viisil. Kõnealuste inimestega tegelemisel põhjustavad kasutatavad menetlused sageli olukorra, kus inimesed jagatakse kunstlikesse kategooriatesse selle alusel, millisesse raami nad sobivad. Töö autor tugineb teooriale kus käsitleti kodutute stigmatiseerimist ja lähtub komitee arvamusel ja ettepanekust, et asjakohaste lahenduste pakkumiseks oleks vaja kõnealusest suhtumisest loobuda, ning valida inimlik ning individuaalne lähenemisviis, mis põhineb iga inimese enda elukäigul. **Ettepanek** kohalikele ja piirkondlikele omavalitsustele oleks see, et meetmed kodutuse vastu võitlemiseks tuleb ellu viia võimalikult lähedal neile, keda need puudutavad. (Regioonide Komitee...2013)

Kodutus takistab majanduskasvu ja tekitab kohalikule omavalitsusele otseseid ja kaudseid kulutusi. Lisaks tähendab see tulumaksu vähenemist mida saadakse palgatöö alusel. **Ettepanek** on luua ja läbi viia ennetusprogramme, millele tehtavad kulutused oleks kindlasti madalamad, kui hilisem põhjuste likvideerimine. Sotsiaaltöötajate pädevusse peaks kuuluma juba ennetav tegevus riskiperedega, kelle liikmetel võib olla oht sattuda kodutusse.

Vältimaks segadust mis on seotud kodutute arvu üle otsustamisel oleks **ettepanek** luua üleriigiline ühtne andmebaas, mis ühendab erinevaid omavalitsusi ja annab ülevaate kodutu isiku kohta. Lisaks võiks kohalikul omavalitsusel olla interneti lehekülg või link kodulehel mis annaks ülevaate kodutu inimese vajadusest ja soovidest. Teisalt võiks see olla võimalus tavakodanikule leida kodulehe vahendusel omale sobivat tööjõudu, üürniku või olla võimaluseks pakkuda toidu või riideabi. Kogukond saaks võimaluse olla kaasatud abistamisprotsessi ja väheneks erinevus erinevate ühiskonnklasside vahel. Tuginedes oma praktikakogemusele võib töö autor väita, et paljud kaaskodanikud oleksid nõus aitama, kuid neil puudub informatsioon kuidas ja kelle kaudu seda teha. Interneti lehekülg annaks võimaluse kokku saada abivajajal ja abiosutajal.

Tuginedes uurimusele selgub, et sotsiaalselt tõrjutud inimene tunneb ennast sageli üksikuna ja kõrvalejäetuna, mis omakorda võib viia isiku heitumise ja äärmisel juhul ka enesetapu mõteteni. Hindamaks ja väärtustamaks inimvara kvaliteeti laiemalt tuleks kasutusele võtta erinevad meetmed, et tõhustada isikute integreerumist ühiskonda. **Ettepanek** oleks kaasata kodutuid ühiskondlikku ja tööellu. KOV võiks luua stiimuleid ettevõtetele kodutute tööle rakendamisel. Lisaks võiks alгатada ja läbi viia koolitusi mis aitaksid kaasa kodutul ennast ette valmistada ja arendada baasteadmisi tavaühiskonnas hakkamasaamiseks.

## KOKKUVÕTE

Kodutus on väga problemaatiline ja keeruline nähtus, mida ei saagi üheselt defineerida. Jätkuvalt on kodutus probleemiks kogu Euroopas, ning kodutu elanikkonnarühma iseloom on muutumas.

Uurimuse eesmärgiks oli välja selgitada nii ühiskonnast kui indiviidist lähtuvaid sotsiaalseid faktoreid, mis on viinud indiviidid äärmuslikult tõrjutud sotsiaalse olukorrani. Uurimistulemustele baseerudes saab väita et, kodutus on väga mitmetahuline nähtus.

Kodutuse põhjuste selgitamisel on Eestis kasutusel erinevad seisukohad. Poliitikute seas on väga levinud vaesuskultuuri ja kodutuskultuuri teooria. Mujal Euroopas on kõige aktsepteeritavam kodutust selgitav teooria, marginaliseerumis-teooria, mis jaotab selle põhjused kahte suurde rühma: 1) indiviidist lähtuvad põhjused ja 2) struktuursed, ühiskondlike ressursside jaotamisega seotud põhjused.

Eestis on kodutust põhjustavate individuaalsete tegurite mõju tugevalt mõjutatud struktuursete teguritega, nagu: eluasemepoliitika üliliberaalsus, tööhõivepoliitika passiivsus, puudujäägid sotsiaalkindlustuse –ja abi süsteemis, erivajadustega inimeste (vanglast vabanenud, vaimse puudega jt.) rehabiliteerimise puudulikkus. Eestis põhjustab suhteliselt suure kodutuks jäämise riskis elavate inimeste arvu nõrk sotsiaalkaitse süsteem. Kodutus mõjutab tugevalt isikute vaimset ja füüsilist tervist, ning seab piirangud vajaduste rahuldamiseks, tihti jäävad rahuldamata ka esmased füsioloogilised vajadused. Vaimsele tervisele tekitatud mõju avaldub isiku enesetundes (alaväärsus, tõrjutus, ebavajalikkus). Mõju vaimsele tervisele on tingitud ka toetava tugivõrgustiku kadumisest.

Sotsiaalhoolekande seaduse alusel korraldavad hoolekannet sotsiaalminister, maavanemad ja kohalikud omavalitsused. Maavanem korraldab maakonnas riiklikku hoolekannet maavalitsuse vastava osakonna kaudu, omavalitsuse hoolekannet korraldab valla –või linnavalitsus. Hoolekannet teostatakse hoolekandeesutustes, mis on kas riigi või KOV asutused või avalik-õiguslikud või eraõiguslikud juriidilised isikud või nende asutused. Sotsiaalteenuste korraldamine on riiklike hoolekandeesutuste, maavalitsuste ja kohalike omavalitsuste ülesanne. Kodutute ootused abi suhtes on suunatud riigile ja kohalikule omavalitsusele, seda enamjaolt toetuste osas, teenuste soovi osakaal uurimuses väga selgelt välja ei tulnud, arvatavasti on see tingitud sellest, et isikud ei teadvusta, et paljusid neile osutatavaid teenuseid kasutavad nad vaikimisi. Läbi paranenud peresuhete loodetakse abi ka lähedastelt. Abi mittesaamisel on oht heituda ja langeda üha sügavamale vaesuse lõksu.

2010. aasta oli Euroopa Liidus kuulutatud vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu võitlemise aastaks. Vaesust määratletakse kõige sagedamini puuduse ja põhivajaduste rahuldamatuse kaudu, millega seostuvad nii materiaalsete ressursside piiratus kui ka ühiskonnas harjumuspäraseks peetavast elustandardist madalam tase. Vaesus kui sotsiaalne nähtus iseloomustab ka madalamat turvalisust ja suuremaid sotsiaalseid riske, samuti väiksemaid sotsiaalseid õigusi ja võimalused suurendavad vaese isiku sõltuvust ühiskondlikest institutsioonidest ja teistest inimestest.

Seega võib väita, et kõik diplomandi poolt tõstatatud uurimisküsimused ja –eesmärgid said täidetud. Ning diplomand loodab, et diplomitöö tulemused aitavad paremini mõista üldist kodutuse fenomeni, annavad ülevaate ja aitavad teadvustada kodutuse põhjuseid, on abiks sotsiaaltöö spetsialistidele tundmaks ära faktoreid, millede ilmnemisel on riskigrupis elavatel inimestel oht sattuda kodutu staatusesse.



## VIIDATUD ALLIKAD

1. **Anttonen, A., Sipilä, J.** 1996. Journal of European Social Policy, 87-100, Finland (kaudviide).
2. **Asad, A.** (ed). 2005. Growth, Poverty and Inequality. Eastern Europe and the Former Soviet Union. New York, The World Bank (kaudviide).
3. **Davies, M.** 1997. Companion to Social Work. Second Edition. Ed by Davies., M. Blackwell Publishers.
4. **Eamets, I.** 2010. Kodutus ja Kodutud. Ajakiri Sotsiaaltöö, nr. 4, lk 24-28.
5. Eesti Inimarengu Aruanne 1999. Vetik, R, peatoimetaja. Tallinn: Ühiskondliku leppe SA.
6. Eesti Vabariigi põhiseadus. Vastu võetud 28.06.1992.a. - RT I, 27.04.2011, 2.
7. Eesti Inimarengu Aruanne 2010/2011. Inimarengu Balti rajad: muutuste kaks aastakümnet. Tallinn: Kirjastus AS Eesti Ajalehed.
8. Eesti eluasemevaldkonna arengukava 2008-2013. Majandus ja Kommunikatsiooniministeerium. Heaks kiidetud VV poolt 17.01.2008., 40lk.
9. Euroopa Sotsiaalharta (parandatud ja täiendatud), 2000.-RT II 2000, nr 15, art 93.
10. **Hallik, L.** 2001. Kodutus kui marginaliseerumise tulemus – põhjusi ja lahendusi. Tartu Ülikool. (Bakalaurusetöö).
11. **Johson, A.K., Cnaan, R.A.** 1995. Social Work Practice With Homeless Persons: State of Art. Research on Social Work Practice, vol. 5, no 3, pp. 340-382.
12. **Kann, T.** Vaestemaja ajalugu. Pärnu Postimees, 2002, nr.42.
13. **Kivi, R.** 2002. [<http://parnu.postimees.ee/rubriigid.html?number=228>]-04.03.2013

14. **Kutsar, D., Trumm, A., Oja, U.** 1998. Vaesuse leevendamine Eestis. Taust ja sihiseaded. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus (kaudviide).
15. **Kõre, J.** 2003. Kodutus ja sotsiaaltöö – Eesti lahendused. Ajakiri sotsiaaltöö, nr. 1, lk 15-21.
16. **Kõrvemaa, I.** 2008. Kodutute alkoholisõltlaste sotsiaalmaja vajaduse testimine Pärnu linna Kaldapealse kodu näitel. TÜ Pärnu Kolledž. (Diplomitöö).
17. **Kärkkäinen, S.-L.** 1996. Homelessness in Finland. National Research and Development Centre for Welfare and Health. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. 62p.
18. **Lagerspetz, M.** (koostaja). 2007. Kodanikuühiskonna lühisõnastik. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit, 22 lk.
19. **Laherand, M.-L.** 2008. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrukk.
20. **Linnas, M.** 2003. Kodutus kui sotsiaalne probleem – põhjusi ja seletusi Tartu linna täisealiste kodutute näitel. TÜ Sotsiaalteaduskond, Sotsioloogia ja Sotsiaalpoliitika osakond. (Bakalaureusetöö).
21. **Leino, M.** 2003. Sotsiaalsed probleemid koolis. - Ajakiri Sotsiaaltöö, nr. 1, lk 4-8.
22. **Lelov, M.** 2003. Kodututele pakutavad sotsiaalteenused Pärnu linnas. TÜ Pärnu Kolledž. (Diplomitöö).
23. **Lewis, O.** 1995. Five families. Mexican case studies in culture of poverty. New York, Basic books (kaudviide).
24. **Malvet, M., Mikkola, M.** 1998. Sotsiaalhoolekanne Eestis. Phare SSCC 9503.001. Karelacio, 141 lk.
25. **Malvet, M., Liimal, P., Vaabel, K.** 1998. Sotsiaalhoolekanne Eestis. Phare SSCC 9503.001. Karelacio, 141 lk.
26. **Medar, M.** 2002. Sotsiaalteenuste olukorrast ja nende arendamine. Sotsiaalteenused – kellele, miks ja kuidas? TÜ Pärnu Kolledži publikatsioonid. Pärnu: Kirjastus Kaks ja Pool, lk 9-50.
27. **Medar, M., Medar, E.** 2007. Riigi ja kohalike omavalitsuste poolt rahastatavad sotsiaaltoetused ja –teenused: käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
28. **Mäntysaari, M.** 1993. Sotsiaaltöö küsimusi. Tallinn: EV Sotsiaalministeerium, lk 32.

29. **Paavel, V.** 1999. Ülevaade hetkeseisust Eestis ja tulevikusuunad-Hoolekandeesutuste süsteemi areng Eestis. Konverents kogumik. Tallinn, 1999, lk 29-39.
30. **Paavel, V.** 2003. Koduta inimeste hoolekanne Eestis. Käsiraamat. Tallinn: Avahoolduse Arenduskeskus.
31. **Paavel, V.** 2004. Sotsiaaltöö Übermõtestamine. Tallinn: Trükikoda: Grief.
32. **Põlendmaa, K.** 2010. Kodutuid ei taheta enda ümber näha. Ajakiri sotsiaaltöö, nr. 4, lk 21-23.
33. **Randoja, M.** 2010. Vaesuse mustrid. Vaesus Eestis. Tallinn: Kirjastanud Statistikaamet, lk 64-74.
34. Regioonide Komitee arvamus teemal „Võitlus kodutusega“ 2011. Euroopa Liidu teataja nr 1 (41), lk 1-5.
35. **Scilling, J.** 1997. Soziale Arbeit. Berlin: Luchterland (kaudviide).
36. **Sergejev, V., Jakovleva, J.** 1998. Study of homeless people in Narva under project „CHAREST“. Narva (kaudviide).
37. Sotsiaalhoolekande seadus 1995.-RT I 1995, nr 21, art 323.
38. **Spicker, P.** 1999. Definitions of Poverty: Eleven Clusters of Meaning. – The International Glossary of Poverty. CROP International Series on Poverty / Eds. Gordon, D., Spicker, P. London, NY, Zed Books, pp. 150-162 (kaudviide).
39. **Swärd, H.** 1999. Homelessness in Sweden –discussion, patterns, and causes. European Journal of Social Work, vol2, no3, 289-303.
40. **Tiit, E-M.** Vaesuse mõõtmine ja vaesus Eestis. Artikkel. [<http://raulpage.org/koolitus/vaesus.pdf>] – 07.03.2013
41. **Townsend, P.** 1979. Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standart of Living. Harmondsworth: Penguin Books.
42. **Trumm, A.** 2010. Kuidas vaesust mõista, määratleda ja mõõta? Vaesus Eestis. Tallinn: Kirjastanud Statistikaamet, lk 8-17.
43. **Tulva, T.** 1994. Kansalaisyhteiskunnan kasvukivut - sosiaaliset ongelmat Eestissä. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 57 p.
44. **Vändre, R.** 2010. Miks ma sellega tegelda otsustasin, lk 1-3. [[http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/ASO/\\_Sotsiaal\\_/Hea\\_tahte\\_saadik\\_Riina\\_Vandre\\_-\\_miks\\_ma\\_sellega\\_tegelda\\_otsustasin.pdf](http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/ASO/_Sotsiaal_/Hea_tahte_saadik_Riina_Vandre_-_miks_ma_sellega_tegelda_otsustasin.pdf)] - 07.03.2013

45. Õigus töötoetusele. Eesti Töötukassa kodulehekülg.  
[<http://www.tootukassa.ee/index.php?id=11355> ] - 06.03.2013

## **LISAD**

### **Lisa 1. Intervjuu küsimustik Pärnu kodutute varjupaiga klientidele**

#### **1. SISSEJUHATAVAD KÜSIMUSED**

1. Vanus
2. Perekonnaseis
3. Laste arv

#### **2. HARIDUSKÄIK**

1. Milline on Teie omandatud haridus?
2. Mis soodustas või takistas hariduse omandamist?
3. Kas olete rahul omandatud haridusega?

#### **3. TÖÖELU**

1. Milline on Teie omandatud eriala?
2. Millised on olnud eelnevad töökohad?
3. Kuidas toimus töökaotus viimasest töökohast?

#### **4. ISIKLIK ELU**

1. Millised on Teie suhted lastega?
2. Milline on olnud ja on Teie sõpruskond?
3. Millised on Teie suhted vastassugupoolega?
4. Millised on kontaktid vanematega?
5. Millised on Teie isiklikud harjumused - kas tarbite alkoholi, uimasteid või muid sõltuvust tekitavaid aineid?

#### **5. KODUKAOTUS**

1. Milline oli Teie viimane elukoht – kas olite omanik, üürisite või muu?

2. Kuidas ja millistel tingimustel toimus elukoha kaotus?
3. Kes teine/teised võivad süüdi olla Teie kodutuses?
4. Millised olid peamised tegurid kodukotuses: alkoholi tarbimine, vabanemine kinnipidamisasutusest, töötus jne. –kirjeldage palun põhjuseid?

## **Lisa 1 järg**

### **6. KODUTUS**

1. Milline on Teie tervislik seisund?
2. Kuidas tulete toime oma praeguse eluga?
3. Millised muutused on toimunud Teie elus ja suhtlusringkonnas pärast kodukaotust?
4. Kuidas on kodutus mõjutanud Teie isiklikku elu?
5. Millest Te praeguses elus kõige rohkem puudust tunnete?
6. Millest on tingitud Teie toimetulekuraskused, kuidas hindate oma praegust olukorda?

### **7. VAADE TULEVIKKU- OLUKORRAST VÄLJAPÄÄSEMINE**

1. Mida olete ette võtnud oma olukorra parandamiseks/muutmiseks?
2. Millist abi ja kellelt ootate?
3. Mida Te kõige rohkem vajaksite, et iseseisvalt toime tulla? (info, med. abi, alkoholisõltuvusest vabanemine jne.)
4. Milline on olnud sotsiaalabi toetuste ja teenuste osa Teie toimetuleku soodustamisel?
5. Millisena tajute ühiskonna/teiste inimeste suhtumist kodutuse probleemi – on see süüdistav, kaasatundev, ükskõikne või veel midagi muud?
6. Mis võiks Eesti riigis teisiti olla, et kodutust vähem oleks?

## **ZUSAMMENFASSUNG**

### **DIE OBDACHLOSIGKEIT VERURSACHENDEN FAKTOREN – ANHAND DES PÄRNUER OBDACHLOSENHEIMS**

Liina Lelov

Obdachlosigkeit ist eine der Ausdrucksformen des gesellschaftlichen Wandels, der zum Einen durch die wachsende Kriminalität und Scheidungsrate gekennzeichnet ist und aufgrund derer Familien zerbrechen. Zum Anderen sind die sozialen Beziehungen und der Glaube an die Gesellschaft, etwas verbessern zu können, schwächer geworden.

Das Phänomen Obdachlosigkeit hat in den letzten Jahren an Vielfalt zugenommen. Obdachlosigkeit zieht oft viele soziale Probleme nach sich, die nicht nur die sich in der Situation befindenden Personen betreffen, sondern auch die ganze Gesellschaft einbezieht.

Die Autorin der vorliegenden Arbeit wurde durch die ehrenamtliche Arbeit mit den Klienten des Obdachlosenheims sowie durch die positiven Erfahrungen in der Praxis dazu veranlasst, diese Arbeit zu schreiben. Die Kontakte zu den Klienten weckten das Interesse der Autorin daran, wie und warum jemand in eine solche Situation geraten konnte und welche Auswege daraus möglich sind. Folglich war das Ziel eine Ausarbeitung der gesellschaftlichen und vom Individuum ausgehenden sozialen Faktoren zu beleuchten, die dazu geführt haben, dass Menschen sozial ausgegrenzt werden. Die Autorin findet, dass insbesondere Sozialarbeiter von dieser Abschlussarbeit profitieren können, um die Gefahren, die Obdachlosigkeit verursachen, erkennen zu können. Darüber hinaus soll diese Arbeit allen eine Hilfe sein, die wissen wollen, was das Phänomen Obdachlosigkeit bedeutet.



Die Autorin stellt folgende Untersuchungsaufgaben dar:

1. Einen Überblick geben über: die Obdachlosen und die Organisation ihrer Versorgung; die sozialen Angebote für Obdachlose und ihre Notwendigkeit; die Geschichte der Sozialversorgung in Estland; die Entwicklung der Obdachlosenfürsorge in Pärnu; die Messung und Begründungen von Armut.
2. Die Untersuchung planen und durchführen.
3. Die Ergebnisse analysieren.
4. Die sozialen Faktoren herausfinden, die Obdachlosigkeit verursachen.
5. Vorschläge anhand der Untersuchung machen.

An der Untersuchung nahmen 13 Obdachlose teil und sie wurde in Pärnu vom 25.03.2013 – 02.04.2013 durchgeführt.

In Europa wird meistens die Marginalisierungs-Theorie genutzt, um die Faktoren der Obdachlosigkeit darzustellen. Laut dieser Theorie werden die Gründe der Obdachlosigkeit im Individuum und in den Strukturen, die mit den gesellschaftlichen Ressourcen zusammenhängen, gesehen. Die estnischen Sozialarbeiter finden, dass die Gründe eher von den Strukturen als vom Individuum abhängen. Die Antworten der befragten Personen zeigten, dass sie sowohl strukturell als auch individuell sein können. Meistens dominierten die individuellen Gründe, wie z.B. Arbeitslosigkeit, Alkoholismus, Verlust des Wohnsitzes, Streitigkeiten in der Familie und in seltenen Fällen auch die Entlassung aus der Haft.

Die Befragung zeigte, dass Obdachlosigkeit die psychische und physische Gesundheit der Menschen beeinflusst. Darüber hinaus fühlten sich die Befragten minderwertig und ausgegrenzt. Einige hegten auch Selbstmordgedanken.

Die Erwartungen der Befragten an die Gesellschaft waren hoch. Allgemein wird von ihnen eine Hilfe vom Staat und von den Gemeinden erwartet.

Die Autorin dieser Arbeit schlägt aufgrund der durchgeführten Untersuchung Folgendes vor: Durchführen einer Informationskampagne für Immobilieninhaber, um sie dazu anzufragen, Obdachlosen Wohnraum anzubieten. Im Gegenzug würden dann die Gemeinden diesen unterschiedliche Vergünstigungen anbieten; Präventionsprogramme

anbieten und durchführen; Erstellen einer einheitlichen landesweiten Datenbank, die Gemeinden untereinander verbinden und eine Übersicht des Obdachlosen geben sollen; Obdachlose in das gesellschaftliche Leben und Arbeitsleben einzubeziehen; Schulungen anbieten.

Es kann festgehalten werden, dass alle von der Autorin gestellten Fragen und das Ziel der Arbeit erfüllt wurden. Er hofft, dass die Ergebnisse der Arbeit dazu dienen, einen Überblick über die allgemeine Obdachlosigkeit zu geben sowie deren Gründe besser zu verstehen. Ebenso hofft sie, dass die vorliegende Arbeit Sozialarbeitern hilft, die Faktoren zu erkennen, wodurch Menschen, die zu Risikogruppen gehören, in Obdachlosigkeit abrutschen.

## **Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks**

Mina Liina Lelov (15.04.1982)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose Kodutust põhjustavad sotsiaalsed faktorid – Pärnu kodutute varjupaiga näitel, mille juhendaja on Valter Parve.
  - 1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
  - 1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Pärnus, **15.05.2013**